[Shri S. V. Ramaswamy.]

my friend started by talking about the Gold Control Order which is put down for tomorrow. He talked mostly of things which are dealt with by the Home Ministry and not by the Railway Ministry. Therefore, I need not reply to them.

SHRI BHUPESH GUPTA: But you can take it up with the Home Ministry.

THE DEPUTY CHAIRMAN: The question is:

"That the Bill be returned."

The motion was adopted.

THE AGRICULTURAL REFINANCE CORPORATION BILL, 1963

THE DEPUTY MINISTER IN THE MINISTRY OF FINANCE (SHRI B. R. BHAGAT): I move:

"That the Bill to provide for the establishment of a Corporation for granting medium and long term credit by way of refinance or otherwise, for the development of agriculture and for other matters connected therewith or incidental thereto, as passed by the Lok Sabha, be taken into consideration."

This Bill was introduced early in December, 1962, and Members are already aware of the circumstances in which a new corporation of this kind has become necessary, and also, I think, of the details of the various provisions in the Bill, as these have been explained at some length in the notes on clauses. I will, therefore, try to make this introductory speech very brief.

We have come up to this House, during the last eight or nine years, with a number of proposals for establishing specialised funds or institutions for increasing the quantum of agricultural credit. In 1955, we amended the Reserve Bank of India Act, so as to

enable the bank to create two funds, one for providing assistance on a long-term basis to co-operative credit societies and land mortgage banks, and another for meeting, in case this was necessary, losses due to natural calamities or to circumstances beyond our control. Soon after this amendment, in 1956, we created a statutory board with special responsibility for assisting, processing and marketing societies, establishing godowns warehouses and improving the efficiency and standards of management of co-operative societies at various levels. This statutory board did some good work in these somewhat specialised fields, but as the House is aware, it has since been replaced by two independent bodies, namely the National Co-operative Development Board and the Central Warehousing Corporation. We also constituted in 1957 a working group on industrial co-operatives, and have, in pursuance of the recommendations of this group, appointed a senior officer at the Centre to organise these societies and to provide the necessary financial assistance or incentives to facilitate their development.

As far as the established co-operative agencies are concerned we have been trying to reorganise and to rationalise the credit agencies at the district level, so that they may be converted into strong and well-managed units with compact and well-defined jurisdictions. We have improved their financial position and increased their owned resources, primarily by encouraging the State Governments to participate in their share capital, but also in other ways such as insistence on certain norms of management, including the provision of the members' own capital. In the case of the apex co-operative banks, we have popularised the idea of term loans for periods of three to five years, while in the fiéld of land mortgage banking, we have introduced the rural debentures, which enable the land mortgage banks to take advantage of the availability

of money during the harvest seasons and to add to the resources available for land improvement.

I do not want to weary the House. with a catalogue of all that we have attempted to do, but I would like to point out that there are still certain gaps in our institutional framework, and that there are certain activities and enterprises which, in spite of all the development that has been taking place in the last few years cannot be promoted or financed. This is not surprising. Agriculture is our most important industry, and it would be somewhat extraordinary if four or five institutions were able to cater to all the needs of our agriculturists, especially at a time, when the economy is growing very fast and when increased attention is being paid to the improvement of land and to the investment of capital in land, as distinguished from the carrying on of merely seasonal agricultural operations.

This Bill, as the Statement of Objects and Reason's makes it clear, has been brought forward to fill the gaps in our institutional framework, to which I have referred. We have fund, from our experience that medium-term loans for land improvement beyond a period of five years, for which provision has now been made in the Statute, are already becoming necessary. Individual borrowers espeundertaking cially those major schemes such as the provision of irrigation channels, and land reclamation, soil conservation, plantation or replantation, may be in need of loans up to 10, 20 or 30 lakhs which the land mortgage banks with their existing sources cannot provide. Where the schemes are such that quick results cannot be expected, the period of waiting is likely to be very long, perhaps 20 or 25 years, and the land mortgage banks, with their existing and prospective resources, cannot undertake this additional responsibility for long-term financing. I would like to add that in the field of medium and long-term financing, we have also felt for some time that there is a need for an institution which will be able to pick up and undertake identifiable schemes, in conditions in which their progress can be very closely watched. This new institution, we hope, will be able to supervise and control the implementation of such schemes, and to ensure that the expenditure on these schemes will be economical, productive and useful.

It has been suggested, and a few hon. Members made this point in the other House, that a new corporation might not be necessary for the purposes which we have in view, and that one of the established agencies, perhaps the Reserve Bank of India itself, might be able to undertake these additional responsibilities. This suggestion appears to me to be based on a misapprehension. The Reserve Bank in our country has come to be associated with the provision of agricultural credit more intimately than other central banks which have been or may be established in similar circumstances. This, however, is very largely a historical accident; and we have to be somewhat careful about extending the functions or increasing the responsibilities of the Reserve Bank. In what may be regarded as its legitimate sphere of providing finance for seasonal agricultural operations, or strengthening the financial position of the agricultural credit agencies, the Reserve Bank has played a notable part, and it will, I am sure, continue to do so. But term finance for agricultural development cannot reasonably be provided on any large scale by the Reserve Bank. No central bank can function as a development bank, without deteriment to its other functions and responsibilities In the circumstances of today, when substantial investment in land or in agriculture and other allied occupations is contemplated, it will be both prudent and desirable to bring into existence an institution charged with specific responsibility for the grant of term loans for medium or long periods.

I do not think, Madam, that it is necessary for me to explain the capital

[Shri B. R. Bhagat.]

structure or the details of the ownership, management or methods of working of this new institution. As its name implies, this will be a refinancing agency. It will be working through the existing apex co-operative and land mortgage banks and perhaps also through the scheduled banks. It will be supplementing the resources of these agencies, providing liquidity for them, and controlling and supervising them, but it will avoid as far as possible any overlap or duplication of effort. As the Corporation will not, except in certain very exceptional cases, be a direct lender, it will be saved the trouble and expense establishing a network of offices and agencies throughout the country, but as it will be working in close collaboration with the Reserve Bank, though independently of that bank, it will have at its disposal, all the knowledge and information which the Reserve Bank has, or may be able to acquire, regarding the agencies which are being assisted.

I would like to deal with one other specific point, Madam, before I conclude. It has been said that the resources of this new institution are not likely to be adequate. In so far as this criticism is based on a misunderstanding of the Corporation's functions, on an assumption in other words, that the Corporation has a responsibility for the provision of all the credit which may be needed by agriculture, whether such credit is for short, medium or long-term periods, what I have already said would clear the misapprehension. This Corporation, I would like to repeat, is not being established to supplant the existing agencies. It is not intended to undertake any overall responsibility for the provision of all types of credit for agricultural development. It has only a specialised responsibility for the provision of term loans. where the amounts needed are substantial although they may be repayable over a few years, or where the amounts required are for specifically longer

periods For discharging this important, but well-defined and comparatively limited responsibility, the resources which this Corporation will be able to command, namely, Rs. 10 crores, as soon as it is established, and anything up to Rs. 500 crores, as and when it is able to make use of its opportunities, cannot, I think, be deemed to be negligible or inadequate.

SHRI T. S. AVINASHILINGAM CHETTIAR (Madras): Where is the provision relating to Rs 500 crores?

Shri B. R. BHAGAT: We will come to that later on. In short I may now point out that it can be raised twenty times.

SHRI T. S. AVINASHILINGAM CHETTIAR: Loans?

Shri B. R. BHAGAT: If the subscribed capital is raised twenty times, then it can ultimately be Rs. 500 crores.

We are establishing this Corporation, in the expectation that although it is the latest in this list of specialised agencies which we have brought into being in recent years, it will play a useful and strategic role in facilitating the better and improved land, in the utilisation of our modernisation of our agriculture, and in increasing the levels of our agricultural production. We have every reason to believe that these expectations will be fulfilled, and the House, I hope, will, therefore be able to give its unanimous support to the Bill.

The question was proposed.

Shri Bhupesh Gupta (West Bengal): Madam Deputy Chairman, this question of helping our agriculture by way of providing credit has been the subject-matter of discussion in this House as in the other House for the last ten years, in fact, ever since the Constitution came into effect. I recall how eloquently the matter was discussed when we nationalised the Imperial Bank of India. One of the reasons given at

that time was that the Imperial Bank when nationalised as the State Bank of India, would play an important part in helping agriculture by way of providing credit to it. Then in other connections also we had discussed this question, in connection with the Reserve Bank and so on, helping our agriculture And now we are having another measure—The Agricultural Refinance Corporation Bill-which has been brought in with the object of making credit easily available to the agriculturists for the development of our agriculture and our agricultural economy.

As far as the object of this Bill is concerned. there cannot be two opinions about it. In fact, the more such institutions are there-I am not speaking of this particular institution. but credit institutions in general-and the more credit is easily accessible to the agriculturists, to the peasants in our country, the better for agriculture and the better for the nation as a whole. But then one has to discuss the problem of our agricultural finance before one can come to conclusion as to whether this measure is an adequate one for meeting the needs of the situation. Straightway, I would like to say that such measures as are coming piecemeal from time to time, whether by way of enactments in this House or by way of regulations or by way of other Government orders, do not seem to have made a quantitative difference to the situation as far as the problem of agricultural credit is concerned. Some time back the Agricultural Labour Enquiry Commission gave its report and it gave us an idea of the nature of our agriculture and its problems. Then again we had the Rural Credit Survey and it made an evaluation of the credit needs of our agriculture and the problem of rural indebtedness and credit, if you like to put it that way. It was pointed out at that time. I mean at the time of that rural credit survey, that the annual borrowings of the peasants came to about Rs. 700 crores and the cumulative borrowings would be of the order of Rs. 1,000 crores or so.

Now, this was the dimension of the problem This was the finding of an official survey. So, it was felt at that time that after this disclosure was made and after these revelations were made, very vigorous steps would be taken to provide easy credit to the peasants. We have today to judge whether that has been done or 3 P.M. not, and if not, why not. Was it because we did not have this Refinance Corporation or was it because of certain other reasons? If it were simply because we did not have an institution of this kind, then it stands to reason to say that this will more or less meet the needs of the situation. If, however, on examination, we find that actually the problem is not one of merely having a central institution of this kind but something else then we have to go into the question a little deeper before we can arrive at any definite conclusion as to what kind of relief we can expect from an institution as the one proposed to be set up under this measure. That is how we should view the situation.

The problems of rural credit and agricultural indebtedness have been chasing us all these years, and even before independence this question was very much in the forefront of our national movement and those who are familiar with the literature of India's freedom struggle, more particularly the writings of Mahatma Gandhi, will agree that considerable emphasis was laid on this kind of provision of credit to India's multi-million agricultural population and the absence of such a credit was regarded at that time, and very rightly so, as one of the major causes of the disastrous agricultural economy in our country and of the poverty and suffering of the millions of our people. Therefore, the national movement, under the leadership of Gandhiji, rightly took up the question of fighting for the relief of the agriculturists and the peasants in general and for easier credit facilities them in particular. Today, we should ask ourselves, have we done even the minimum that was demanded of us having regard not only to the needs

[Shri Bhupesh Gupta.] of the situation, the crying demands of our agricultural population, but also to the pledges that we had made to the agricultural population at the time of our freedom struggle? That is how, Madam Deputy Chairman, we should view this matter. We do not have any recent report about the credit situation or the indebtedness among the agriculturists in our country. When I say 'recent' I have in mind a report relating to the last year or so. Credit Survey Report has Rural become old. All investigations that have followed since the publication of the Rural Credit Survey Committee's Report have proved one thing and that is that the situation has not at all materially changed; rather, in some places, and in vast areas, indebtedness has grown worse as a result of the lack of credit facilities for our agriculturists. Such is the finding of the many expert committees and bodies which have gone into questions such as these at least in a number States.

Now we are having a Refinance Corporation with the promise that something will be done by way long-term and medium credit for the development of our agriculture. once the question that challenges for an answer is whether the agriculturists, the peasants and the tillers of the soil, would be getting the facilities and the amenities and the advantages or the credit facilities, if you would like to put it that way exactly, that are promised under the scheme of things here. I have my fear that unless we very great and structural changes in our system of rural credit, such an institution will have only very limited functions. They will be mainly tinkering with the problems instead of going to the heart of it, much less finding a solution to it. This is what my apprehension is, not that some little thing will not have been done as a result of the coming into existence of an institution of this kind but, are we, after fifteen years of independence, to be satisfied merely with tinkering with the problem or displaying some sort of sympathies by

way of these measures to the millions of peasants and tillers of the soil or do we need to do something much more radical, much more far-reaching, much more immediate and effective in their approach, in their outlook and in their application? This is the question that we should ask ourselves. I think Madam Deputy Chairman, unless we tackle the problem of rural credit as one of the major problems of our agricultural economy and mobilise the nation's resources to the maximum possible extent in order to make a radical difference to the situation we are not going to get very far simply because we are having now an institution of this kind.

It has been pointed out in the reports of the Finance Ministry given along with the Budget papers that our agricultural economy has become semistarved. Agriculture is one of the items of our national income but the nation gives it very little by way of assistance for its improvement and development, and what is coming is not always put to good use. If you see the wastage that is taking place in the Community Development Projects or in some cases in the unutilised major and medium irrigation resources, you will understand that we are not attending to problems of agriculture with seriousness or with generosity either. This is way I say. Now, if you look at this question of agriculture, you will see that our national income is not rising fast. It is less than three per cent. per annum whereas it should be, in the Third Five Year Plan, five per cent, per annum, and it is quite clear-it is a patent fact of life today—that unless we can turn the corner in our agriculture, the rate of growth in our economy cannot be what we have hoped for, namely, twenty-five per cent. in five years, five per cent. annually on an average. It cannot be so. Two years of the Third Five Year Plan keep us more or less in the same position, if not in a worse position compared to where we were at the end of the Second Five Year Plan in regard to the tempo of development and the rate of growth that we want to have

in our economy. One of the reasons why we are not having a suitable rate of growth or the minimum necessary rate of growth is that our agricultural economy is lagging behind in development and is suffering. Therefore, you come to the question of agriculture.

The First Year Plan laid some emphasis on agriculture and therefore, we spent a lot of money and it is in that period, as you will remeniber, that we discussed the question of the nationalisation of the Imperial Bank of India and the question of cooperatives for agricultural production and so on. In the Second Five Year Plan, agriculture receded and was given a back seat. It receded to the back waters in the Second Five Year Plan. We rightly laid emphasis on industry but we did not realise at that time, in the Second Five Year Plan that our industries and the economy as a whole should be based on major efforts in agriculture. In fact, many of the industries were based on the development of agriculture; were, what may be thev eď agriculture-based industries. Now, when we went on to the Third Plan again with lamentable experience, with a very slow rate of growth, decay and stagnation in many aspects of our agriculture, the planners thought that agriculture should 'gain be highlighted as a major feature of our national planning. That is how in the current Plan agriculture received a somewhat better emphasis than in the Second Plan but then again we remain where we are; after two years of the current Plan there is hardly any appreciable improvement that has taken place.

How can we change such a thing? Here the problem we are concerned with now is the credit aspect of it. Naturally, how can the peasants get on? When they come to the market as sellers of wheat or cotton or jute or any other thing, they operate in the buyers' market; that is to say, they do not get the price to which they are entitled and which in all fairness should be given to them and when

they come after the harvesting is over to the market to buy things, well, they operate in the sellers' market: that is to say, the sellers begin to dictate the Therefore, he loses on two prices. counts. As a buyer he loses and as a seller he loses and his indebtedness continues to grow. This is one of the reasons for the growth of indebtedness of our agriculturists in our country. It should be understood that there is always a gap between what he produces, what he creates and what he gets as a result of his creation. Whether you equate it in terms of money or in terms of commodities you arrive at the same conclusion, the colossal denial to the millions of our peasants. tillers of the soil, whose plough and other activities bring us wealth to the extent of 50 per cent of the national Then comes the question. income. after harvesting, of again going in for production. Then he is down and out, he does not have credit facilities Where is he to turn to? He turns to the village landlard, to the sahukar or the moneylender and it is estimated by the Rural Credit Survey_I have not got the Report with me here-that to the extent of 70 to 80 per cent. of the money that he gets as loans, etc., short-term or long-term, comes not from these credit institutions which are run under the aegis of the State but from the village moneylender Shylock would seem a very respectable gentleman compared to the viliage moneyleaders that we have now in our country. They are vulture of the worst type. Vultures at least deal with corpses but the vultures in our economy, the moneylenders feast on the living human bodies and they run family after family of agriculturists. That is what is happening in the country. Therefore, this is a question which has to be looked at from that angle.

Unless we set up a whole chain of credit institutions on a co-operative basis under the aegis of the Central and State Governments, more perhaps under the aegis of the State Governments, to cover the entire rural area in order to provide agricul-

[Shri Bhupesh Gupta.]

tural credit facilities to our rural population this kind of Agricultural Refinance Corporation will be only an ornament or decoration at the top to be talked about in parliamentary speeches or sometimes in election speeches whether by Ministers or by others. It will not alter the picture, the dismal melancholy picture of our rural India where sorrow and suffering have become the constant companions of the down-trodden millions but for whose toil and labour we cannot claim 50 per cent. of our national income today. It has to be realised that if such an institution has to function today it must have proper ramifications in the countryside. Today what happens? Among the five lakh and odd villages in India how many have got such credit institutions? What is the location of these credit institutions in terms of quantum of population? They are few and far between. Even in these what happens? They are controlled by the landlords and the village rich. Thanks to the Community Project and certain other Government schemes we have today in our countryside a new class developing out of the village rich and absorbing the landlord elements. It is the elite of the village today not because of any intellectual accomplishments or any such things but *cause money flows into the coffers of this class, and it is these elements which today control in a large measure these credit institutions that are there in the villages Although they are no longer in the robes of money-lenders and they do not appear in that crude form, they grab these credit institutions and misuse and abuse the facilities that are available from these institutions not in the interests of the larger section of the peasantry, the agricultural labourer, the poor peasants, the middle class peasants, not even in the interests of sections of rich peasants. They utilise these institutions to advance their own ends and purposes which may cover sometimes a section of the rich peasants. Such is the position. Therefore you must see at the same time, when you are

pouring out some cash or resources, that they reach those for whom they are meant. Where is it guaranteed that they do so? The co-operative societies that exist today are not running well and they become cesspools of corruption, nepotism and all kinds of malpractices because they are in the hands and under the control of the village exploiting classes. Therefore. the problem is one of hitting at the exploiting classes and making the poor peasants the masters of such institutions. I do not know whether we can have comprehensive laws for it; certainly we should strive for it but what is more important is that the Administration should see to it that these elements, these anti-social exploiting elements are weeded out of such institutions, that they are not allowed to work even within ten miles of such institutions like co-operative credit societies, etc. Unless we can ensure that there is no hope that the moneys, whatever little we sanction, will reach those poor people. On the contrary these resources will be utilised by these village exploiters and influential people in the countryside in order to lord over the poor peasantry in the country and keep them under a new type of subjection to make them dependent on the pleasures and mercies of these exploiting classes.

It is most regrettable today that when we are climbing out of the darkness of feudalism or semi-feudalism or the hated land system, we are allowing before our very eyes another system to be created in the countryside where a handful of the rich take full advantage of the dispensations of the Government in order to boss over the peasant masses and continue a new type of social and economic oppression on them. This is the problem to be faced today. Unless we do so, what is the use of having such things? Have them by all means but what has happened to the co-operative societies? This is supposed to be the apex of such societies. Madam, I recall the eloquent speeches that were made at Nagpur at the annual session of the Congress; leader after leader got up on the platform in order to

make very heroic speeches about rural credit service co-operatives and so on. Targets were set that societies were to be started at such and such a rate annually. Has anybody cared to find out whether these promises or the injunctions made by the High Command, the highest leadership of the ruling party, whether the targets set by them have been fulfilled. Has anybody ever thought about it? the nation was given such a promise from the high pedestal of the ruling party, was it not the duty of the Government and its official agencies to carry out those pledges in practice and implement those assurances in point of fact? No; nobody bothered about Here in this House I tried elicit information from the Ministers. We could hardly get any answer. Only once I got an answer and showed that whereas co-operatives should be started at the rate of 20,000 or so a month or perhaps it was even greater: I think it was 40,000, the progress was negligible. After that all is silent on the Treasury Benches and they never speak about it. And I am surprised that hon. Members opposite some of whom are Members of the A.I.C.C, do not even find time to ask the Government as to what they did to the injunctions that came from the annual session of the Congress Party. I can tell you that if any Communist Minister had behaved in this manner disregarding the advice of the Communist Party or the Congress of the Communist Party, we would have sacked him in no time. We would have found another Minister to take his place, but here all is well. Our Congress friends and leaders, good as they are, make excellent, very tempting speeches when they appear on the platform at the Congress meetings and other places, but the moment they reenter the Houses, this House and the other House, or the Assembly Chambers, they forget that it is they who are supposed to run their party and it is they who are supposed to lead the country and not the few men in the Treasury Benches or the bureaucrats. Am I then to look after the Congress household? No. It is not my job.

Therefore, I say this with great regret that the Government has not implemented the policies in this matter of the Congress Party as enunciated in the resolution of the Nagpur session of the Congress Party. Somebody should be answerable for it.

What has happened to all those schemes that were enumerated? Well I ask hon. Members opposite, good people they are. They should sometimes tickle their Ministers and get some satisfactory answer for them. If they do not get a satisfactory answer or get things done at the administrative level, then, not only, the A.I.C.C. but the Congress Parliamentary Party should raise a noise about it and make the life of the Minister hell. This is how democracy functions. But we have got a remarkable spectacle of parliamentary system today. When some members of the Congress Party dare to criticise the Government for not doing something which they were pledge-bound to do, the Finance Minister gets up and asks her to quit the Congress Party, despite the fact that she has been associated with the Congress Party long before the Finin question perhaps ance Minister joined the Congress Party. A close associate of Mahatma Gandhi kumari Amrit Kaur, was asked in this very House, by one gentleman in the front Bench, the Finance Minister, to dissociate with the Congress, leave the party for no crime, no fault than having other the courage to criticise the Budget. Well, is it the reason why you do not ask questions about cooperatives? I would ask my colleagues in the Congress Party muster greater courage and deal with such Ministers who give such threats and want to browbeat and silence in this manner honest and legitimate criticism by members of the Congress Party who are undoubtedly constructive in their approach according their way of thinking. Well, if that is not done, you are encouraging only the bureaucrats. When the Finance Minister asked Rajkumari Amrit Kaur to get out of the Congress Party, I down my head in shame because how

[Shri Bhupesh Gupta.] is it that for merely criticis ng the Budget she should have been treated ın the manner? Was it not an encouragement to the bureaucrats and others that this is how we deal with these people who have the courage to raise their voice? Another Member from Rajasthan, whose name even Mr. Morarji Desai did not pronounce properly or did not know even, was called arrogant for making the criticism that any sensible man would make of the Budget. Even if the Prime Minister were to be out of his Prime Ministership today-we would not like him to be out-assuming for the sake of argument that he was a free man to criticise the Budget, I ask him: What kind of speech he would have made? Therefore, I say all the craticisms made from that side of the House and made on all such matters are very legitimate, within the four corners of party discipline and certainly within the four corners of the national policy and yet they are treated in this manner. You can understand how we humble folk sitting in groups of ten, twelve or fourteen here, yet divided amongst us, would be treated by the Treasury Benches The Treasury Bench is the embodiment of the country's arrogance in some matters. If arrogance were to be expelled from the country, it has to be swept away from the Treasury Benches to begin with. After that it behoves any Minister or anybody else to criticise others or castigate others by accusing them of arrogance. It does not lie in the mouth of any Minister of this Government to speak of arrogance when every Min ster of this Government is an embodiment and living demonstration of arrogance that one can gather in one's lifetime. I say this because here when we discuss such matters, since he said very fine things we do not know what is going to happen. When we pass these measures you leave it in the hands of bureaucrats and the bureaucrats run them heartless, soulless creatures in many places are wielding the destinies of a great nation like ours and when we

want to raise such things by way of questions. . . .

DR GOPAL SINGH (Nominated): This is rather too much, Madam Deputy Chairman, for Mr. Bhupesh Gupta to have advised us as to how to run the party, because he knows how best to run the party himself. The discipline that they have enforced in their party should also be our prerogative and privilege to introduce in our party, if we can.

Shri Bhupesh Gupta: Far be it from me to moralise on how to run the party. The Congress Party have displayed to the world how to mismanage the party affairs and it is not for me today to butt in with counsel about running that party All I can say as a Member of Parlament is that Rajkumari Amrit Kaur is not merely a member of the Congress Parlamentary Party. She is a colleague in cur House.

श्री तारकेश्वर पांडे (उत्तर प्रदेश)ः मैं यह जानना चाहता हू कि यह विश्वेयक जो उपन्थित किया गया है भौर यह गैर-जिम्मेदारी का भाषण जो श्री भूपेश गुप्त का हो रहा है उसमें क्या तारतम्य है। क्या भाप इसकी रक्षा करेगी कि जो विधेयक उपस्थित किया गया है उसी के संबंध में वह श्रपना भाषण करे। भ्रनगंल प्रलाप करने से कोई लाभ नहीं है।

श्री महाबीर प्रसाद भागव (उत्तर प्रदेश): वह उनकी मादत है।

Shri Bhupesh Gupta: The Inance Minister was very relevant when he asked Rajkumari Amrit Kaur to leave the Congress Party Is it the AI.CC. in session here, or is it the Congress High Command at Jantarmantar Road that you ask people to get out of the party?

THE DEPUTY CHAIRMAN: Will you please now come to the Bill and talk on it?

SHRI BHUPESH GUPTA: I am long on the Bill.

(Interruptions.)

THE DEPUTY CHAIRMAN: You have somehow digressed and you are nut able to come back.

SHRI BHUPESH GUPTA: I am very much on the Bill.

SHRI T. PANDE: You can address a public meeting where there is no check. But here there is limitation.

SHRI BHUPESH GUPTA: There should be limitation everywhere including the interruptions

Shri M. P. BHARGAVA: Madam Deputy Chairman, may I say a word to Mr. Bhupesh Gupta? At least Rajkumari Amrit Kaur's head is safe here? If it had been anywhere else her head would not have been there either.

SHRI BHUPESH GUPTA: Oh, I see it is very interesting.

THE DEPUTY CHAIRMAN: Now, you have again digressed. Please do not digress. Come to the Bill.

Shri Bhupesh Gupta: How can I not digress? Rajkumari's head with a veil is there. I know it is good that Mr. Morarji Desai is not today in a position to chop off the head. I congratulate the Congress Party. But the way he sometimes talks—we get apprehensive. Time may come when the demand for dissociation would give way to the demand for decapitation of heads. It is only a question of time. Therefore, betimes be careful about it, so that it shall never come.

THE DEPUTY CHAIRMAN: Now, come to the provisions of the Bill.

SHRI BHUPESH GUPTA: Now, you are very much interested in the provisions of the Bill. I invite your attention to Chapter III of the Bill

where the management of the Corporation comes in. It is a Bill meant for the peasant. We have been told much will be done for the peasantry as a result of this. But if you see the composition of the Corporation, you will find that the peasant has no place in it. Who are these people? You have got the Deputy Governor of the Reserve Bank nominated by that Bank, who shall be the Chairman of the Board. Maybe, he is an expert financier. He should be there. I have no quarrel with it. But certainly he is no substitute for a peasant. Then, you have a director nominated by the Reserve Bank. Then, three officers of the Central Government nominated by that Government. We know who they will be-some Secretaries or Under Secretaries and so on. They are good people also in their own field. I am not casting any aspersion on them. But certainly they are not agriculturists or active agriculturists. Some of them may claim to be agriculturists having been born in zamindars' families. But certainly they are not farmers and so on. Then again it says: "one director elected in the prescribed manner by such of the central land mortgage banks as are shareholders of the Corporation". Here again the peasant does not come into the picture. Then, "one director elected in the prescribed manner by such of the State co-operative banks as are shareholders of the Corporation". You can understand who will be coming in through that door, certainly not the peasant. Then, "one director elected in the prescribed manner by the Life Insurance Corporation. scheduled banks, insurance and investment companies and other financial institutions. which are shareholders of the Corporation" I do not know who will be there But I would not be surprised if some gentlemen who formed the subject-matter of enquiry of Vivian Bose Enquiry Committee find place there as representatives. As we can see one of the persons remaining still the Chairman of the Federation of the Indian Chambers of Commerce and Industry and inviting the Prime Minister to inaugurate the annual ses[Shri Bhupesh Gupta.]

sion under his Chairmanship, when Tatas and Mafatlals are walking out, what is the guarantee that some of them will not be placed on such a Board? This is how these things are relevant.

Therefore, there is no guarantee whatsoever from the behaviour of the Government. In the connection may I say that such people should not be brought in at all? The managing director is to be appointed by the Reserve Bank. I can understand him being a financial man. Therefore, I have no quarrel. These are the people who will constitute the Board of Management of the Corporation. Do you expect such a Board to be guided by sympathies for the peasants? you expect men of such a Board to understand intimately what are the exact or actual problems which have to be solved? They will be living in Delhi, Calcutta or Bombay or in other cities. They will have nothing to do with the farmers and their problems. As it is, it is they who will be guiding the operations of this body. I do not say that a financial expert or banking expert should not be there. Please do not misunderstand me. But was it not possible to associate or include in this Board some other people who have closer touch with agriculture and the problems of agricultural credit or who are more responsive to the demands and urges of the agriculturists and peasants of our country? I ask, are there not such people available in the Congress Party to be on such a Board? Because I know the Congress Party has got such people who will do a better business of the whole thing, all of them put together, leave alone the parties here, we are untouchables in this matter. Why then are some people who are directly linked with the people and have close knowledge of the day-to-day problem, who go from here to the villages and live in villages part of the time, not associated with this Board as members? Mr. Bhargava was pleased to say what would have happened to Rajkumari Amrit Kaur if sne had been somewhere else. May I tell him, why, Mr. Bhargava could be there at least on the Board or some such people-I am not suggesting any individual's name. Therefore, the composition of the Board shows the mentality of the Government. It is going to be a bureaucratised institution run by the so-called experts without any understanding of the deeper problems of our peasantry, and you will understand, when the peasants come with their complaints against certain banks operating supported by the Refinance Corporation, how they are likely to react to the representations made by Certainly from the the peasants. nature of the Board one can say that their reactions are not likely to be very very favourable because they live in a world which conditions their way of thinking, sometimes against the interests of the peasants but somewhat indifferent always. Therefore, this is one side of the picture.

As far as credit is concerned, I would ask Government to reconsider this proposition. Since the Bill has been passed in the other House, I do not see why they should not accept amendments here or themselves make amendments. There should be an Advisory Board associated with the Agricultural Refinance Corporation which should be exclusively constituted of people who have direct and intimate knowledge of the peasantry, the problems of agriculture and of the problems of the agricultural co-operative and credit institutions in particular. This is essential in order to ensure a better functioning of this institution so that it can play whatever little part it has been assigned to play under the measure.

As far as the funds are concerned, these are by no means adequate. It is a small amount. Yes, you can raise a little more amount on the strength of that, more especially when you are linked with the Reserve Bank and the Government, I concede that point; but do you think you are going to meet the demands for agricultural credit or

even at the higher level for long-term and medium-term loans and so on with these financial resources? No. We do not think you can do so. Therefore, I think that such an institution, if it were to be effective, must have greater financial resources. But there again I do not necessarily stand for a centralised institution. It is possible either to have regional institutions or even in each State to have a central institution backed by the Reserve Bank and by the Government of India which shall see that all other credit institutions are properly nourished and assisted by way of giving them financial and other accommodation and so on. Here a centralised institution of this kind will be very much outside the picture when it comes to the question of practice. Therefore, I think that Government should think in terms of setting up such an institution in each State as a decentralised agency. Let them function under the State, under the overall care of the Central Government. and more resources should be made available to them. But I tell you, Madam Deputy Chairman, that the problem of agricultural finance cannot be solved by this kind of thing at all. Partly it can be met by making certain alterations here and there. The entire banking system in the country has to be given a reorientation so as to help agriculture. And this, I again say, we cannot do unless the Government takes the entire banking system in its own hand and reorganises and reorientates the credit institution. Today the money is not available for agriculture. Peasants do not get money for agriculture. As everybody knows, a small trader or businessman finds it difficult to get, and despite the fact that he is within the proximity of a bank he cannot get accommodation. You can well understand the difficulty in the far flung and remote villages when the peasantry is in need of such facilities. Therefore, that again is another problom. Therefore, the criticism that has been made on the score of finance is a legitimate criticism. But I do not say that I can prescribe the particular amount here and now. Only

indicate the approach in this matter, and the approach should be a decentralised institution with greater financial resources, with a greater grip over the agricultural credit and economy as a whole. This is not provided for.

As far as the other things are concerned, delegations of power, e.c., I need not say much. These are all legalistic provisions. The rest of the Bill is either legalistic or contains technical matters or just provisions for administration and nothing else. Here again the people do not enter the picture. There are peasant organisations, there are various other organisations, there are various institutions, and these institutions do not find place except those few that have been mentioned here. Therefore, I say that such institutions would be in a position to do a little, but nothing much will come out of that, and we should not have any illusion about this thing. That is what I say. Secondly, as it is, its resources will be extremely limited with the result that it would not be in a position to play any effective part whatsoever in making any material difference to the problems of rural agriculture. Thirdly, the institution will be run on purely bureaucratic lines under the sole management and administration of certain officers of Government who, with all their goodwill and good intentions, are divorced from the people, isolated from the problems that have to be solved under this measure.

Therefore, Madam, even though whatever little comes from the Government we support, we cannot but express our dissatisfaction at the manner in which the Government has been tackling the problems of rural credit. I think the problem is one which requires the utmost attention on the part of the Government, and we should make abundant provision for resources and for a very massive network of agricultural credit institutions in our countryside run and administered by the peasants themselves, and we should from the Centre or from the State level help and assist them by

[Shri Bhupesh Gupta.] finding resources and giving other advice and so on. This is all what we need. Simultaneously, we should take vigorous measures to stop the operations of the money-lenders and the sahukars in the villages and save our down-trodden agricultural population, the peasants, from the clutches of these sharks, these village money-lenders. We must at once build up a system of credit which can meet at least the immediate needs, the current annual needs, of credit as far as the peasants are concerned. Orientation should be towards the peasantry; orientation should be towards breaking away from the present state of things which gives the village rich an upper hand in the intuation; orientation should be to mobilise the maximum possible sources and place them in the hands of the peasant masses themselves and leave them to administer the affairs to the best of their judgment and ability under the overall care of the State and the Central Governments.

SHRI T. S. AVINASHILINGAM CHETTIAR: Madam Deputy Chairman, everybody should welcome 'his measure. We know that till ten years back the co-operative societies financed only 4 per cent. of the funds necessary for agricultural credit.

[THE VICE-CHAIRMAN (SHRI M. P. BHARGAVA) in the Chair]

During the last ten years, the Reserve Bank has come on the scene, and the fact that was given out to us this morning was that about Rs. 200 crores were being advanced by the Reserv: Bank for agricultural credit. It has been calculated that about 10 per cent. of agricultural credit today is being advanced by co-operative institutions. This, as one may readily agree, is far from satisfactory. This means that 90 per cent, of agricultural credit that is necessary for the greatest industry in this country, an industry which produces 50 per cent. of the wealth of this country and an industry which gives employment to 70 per cent. of the people of this country, is dependent

to the extent of 90 per cent. on private credit. In spite of the enactment of anti-usury laws in most of the States, the rates of interest that are being charged from the agriculturists are really very much. In the State from which I come, there is an anti-usury law that you cannot charge interest at more than 6 per cent. But the fact is that in many places, when you insist upon 6 per cent. you do not get any credit at all. The result is that neople are prepared to pay interest to the extent of 18 per cent., 24 per cent., and more. The effect is that agriculture is not able to make much progress. And so, it is very necessary for the development of agriculture, to make our food situation self-sufficient, that we should give all help to the agriculturists in this respect.

Recen'ly, I had the occasion to attend an F.A.O. Conference on price fixation and marketing. Among the various reports at the Conference was one from Japan, which was particularly interesting. The delegate from Japan said that theirs was a deficit country in foodstuffs ten years ago but that they had within ten years become not only a surplus country but they were afraid that they would produce such a surplus that they would require an export market. I asked the reason as to how in Japan, where agriculture was mostly on small farms and which was an overpopulated country like ours, they cauld make their food position self-sufficient in such a short time. He said that they had done two things. Firstly, they had invested capital, and secondly, they had fixed an economic price, and on account of these two things, they had. been able to achieve this great objective of producing a phenomenal quantity of foodstuffs in that country. If we are to solve this great problem of food deficit, we must also do likewise. For reasons which I do not like to go into, we are not prepared to fix a good price for agricultural commodities even today. Many committees and commissions have made their recommendations; the Ministry of Agriculture has made recommendations. But the unfortunate fact is that we are afraid of the cost of living rising. We are thinking of the consumer population which can shout and the result is that we have not yet done well about fixing proper prices for foodstuffs, for agricultural commodities.

The second thing in which we are involved is that today the agriculturist admittedly does not get enough capital for investment in agriculture. The reason is that the co-perative societies themselves do not have enough share capital and do not grant sufficient advances. They depend for their advances on the district co-operative banks and the district co-operative banks give five times their capital. And these banks in turn depend upon the apex banks in the States. And the resources of these apex banks are limited. I do not know about ether States. In Madras they issue their own debentures which are guaranteed by the State Government. But just as in industry, we have a Refinance Cor. poration for agriculture, the idea was moo.ed that we should have a Refinance Corporation for agriculture also and this Bill is the result and we welcome it. There is no doubt that every part of the House will welcome it,

But there are two points which I would like to point out. Let me. firstly, refer to the business which this Corporation may transact and that is clause 22 on page 11, which says:

"(a) the granting of loans and advances by way of refinance to an eligible institution mentioned in subclause (i) of clause (f) of section 2, repayable within a period not exceeding twenty-five years . . ."

And I may refer to clause 2 (f) (i) which says:

"(f) 'eligible institution' means---

(i) a central land mortgage bank or a State co-operative bank or a scheduled bank, being in each case a shareholder of the Corporation; and . . ."

In this matter I have a doubt for which, I am sure, a clarification will be readily forthcoming. Co-operative societies which are affiliated to the apex banks in the States are mostly dealing in rural finance but the scheculed banks need not always confine themselves to rural financing. We know that there are about 100 scheduled banks in this country. A large proportion of the business of the scheduled banks is not agricultural, but industrial. I would like to know to what extent these advances will be made to the scheduled banks. I hope that I will get a statement from the representative of the Government who is in charge of the Bill that advances to the scheduled banks will be given only to the extent to which they have made rural advances and not to any other extent, because if it is done the other way about, then the money that ought really to go for agricultural financing may be diverted to some other purpose. I hope, therefore, a clarification will be forthcoming. And then, Mr. Vice-Chairman, . . .

SHRI B. R. BHAGAT: What is the diversion? I could not get the last point,

SHRI T. S. AVINASHILINGAM CHETTIAR: I am glad you ask me. Now, the scheduled banks give advances both to industry and agriculture, and if the advances which are given to the scheduled banks are not limited only to the portion of funds that they are giving for agriculture, then the extra amount that may be advanced to them will be diverted for other purposes as against the agricultural credit that is intended.

I can understand the Refinance Corporation subscribing to the debentures of any eligible institution—sub-clause (c)—and that will be a great help, but I cannot understand the purpose of sub-clause (d) which says:

[Shri T. S. Avinashilingam Chettiar.]

"the guaranteeing, with the prior approval of the Central Government and on such terms and conditions as may be agreed upon, of deferred payments in connection with the purchase of capital goods from outside India."

Now, in the clause under 'Loans' it has been provided that they can make advances against capital goods imported from outside India. I do not know. Mr. Vice-Chairman, how many cooperative societies today deal with equipment which is to be imported from outside India. Most of the equipment that we require, apart from a few tractors and other things, is manufactured within India, and I would like to know what they really meant when they said that they could make loans like this for imports. What are the articles of import which they contemplated when they drafted this clause.

Now, I come to another very important matter referred to by the previous speaker, and that is clause 10 dealing with the constitution of the Board of directors. The only two people who may know something about agriculture are the people mentioned in sub-clauses (d) and (e) of clause 10:

"one director elected in the prescribed manner by such of the central land mortgage banks as are shareholders of the Corporation;

"one director elected in the prescribed manner by such of the State co-operative banks as are shareholders of the Corporation;"

All the others have no direct connection with agriculture; neither do they have direct connection with any aspect of agricultural production. I wonder, Mr. Vice-Chairman, whether it is wise to constitute a directorate in which knowledge of agricultural operations is so scarce. Here is a friend to my right, who says I am right. For many years the agriculturist people

have been accustomed to agriculture being directed by people who have had no knowledge of agriculture. Till recently in many States, Directors of Agriculture have been civilians, who are very innocent of agriculture. Even in the Government of India, many times, the people who run the I.C.A.R. are people who are very innocent of agriculture, and I would like to question the wisdom of an arrangement in which the financing of agricultural credit will almost entirely be in the hands of people who have no direct connection with agriculture Personally. I am not happy, and experience will prove that the attitude that has been brought to bear on this matter will require correction, and I would like the Government to consider deeply over this constitution that the have provided for this Agricultural Refinance Corporation

Only one matter I would like to mention before I sit down, and it is this. While the constitution of this body itself is a great improvement, very much will depend upon the manner in which this is being run, and I hope that with experience it will be run in a manner as will develop agriculture on right lines. Thank you.

DAHYABHAI V. PATEL SHRI (Gujarat): Mr. Vice-Chairman, Sir, the measure that is before us is certainly a measure that will be welcomed by all sections of the House. The intentions of the Government are to help the small agriculturist, and progressively, rather slowly, the Reserve Bank and Government seem to be taking steps to help the agriculturist by providing agricultural finance. At present the Reserve Bank of India and the State Bank of India are making attempts to play this role of providing agricultural credit. But one may well ask whether the establishment of this new Corporation would not result in overlapping or duplicating of the functions and, if so, what would be the adjustments necessary.

The Reserve Bank, since its very establishment, has made efforts to

sesist in the provision of credit to agriculturists at least avowedly. of us would like to see it translated into action much more than it has been so far. The Agricultural Credit Departsimultaneously ment was organised with the establishment of the bank in April, 1935. The bank is not empowered to finance agriculturists directly, but can extend accommodation only through scheduled banks or the Provincial/State co-operative More or less same is the case going to be with the proposed Agricultural Refinance Corporation. However. operations of the Reserve Bank in the field of agricultural credit are not confined to granting of medium and shortterm credit. In fact the Reserve Bank has paid much greater attention to the provision of short-term credit for seasonal agricultural operations and the marketing of crops, which are granted for a maximum period of 15 months. The interest charged is 2 per cent. below the bank rate. During the year 1961-62, credit limits aggregating Rs. 137.7 crores were sanctioned to State co-operative banks for financing seasonal agricultural operations and marketing of crops. Total drawals during the year amounted to Rs. 153.8 crores. The outstandings of loans thus made available stood at Rs. 114.8 crores at the end of 1961-62. However, after the establishment of the proposed Corporation, the operations of the Reserve Bank in the field of medium-term and long-term finance will become superfluous to a certain extent at least if not to a very large extent. The Reserve Bank of India Act was amended in 1963 with a view to permitting the bank to extend loans with a maturity ranging between 15 months and 5 years. The Reserve Bank actually started granting medium-term loans in February, 1953. In 1961-62 the Reserve Bank sanctioned medium-term loans aggregating Rs. 9.6 crores to the State co-operative banks out of the National Agricultural Credit (Long-term Operations) Fund. The outstanding amount of such loans stood at Rs. 11.7 crores at the end of 1961-62. As regards long-term

credit, the Reserve Bank has been subscribing to the debentures 4 P.M. floated by the central mortgage banks. Besides, the Reserve Bank has been making longterm loans and advances to central land mortgage banks up to a maximum of 20 years from the National Agricultural Credit (Long-term Operations) Fund. Advances are also made out of this fund to the State Governments to enable them to subindirectly to the scribe directly or share capital of the co-operative credit institutions.

If only part of the responsibilities in the field of medium-term and longterm finance to the proposed Agricultural Refinance Corporation are extended, perhaps, there would be some help in a substantial measure to agriculturist. But in my mind there is a certain amount of doubt whether this complicated procedure of credit is going to help really the poor agricusturist. On the one hand, we have the spectacle or the operation of the ceiling on land holdings. Of course, as I have mentioned before in this House, we have a large class of people, the registered farms people, notably the millowners of Ahmedabad who have very large registered farms excluded from the ceiling of holding. Are these the people who are going to get advantage of this credit, or is it the small farmer who has already suffered-his land has been taken away and limited under the ceiling-that If it is the will get the advantage? farmer whose land has been limited to the ceilings fixed—in certain States they are really very low—is he capable of going through the procedure, rather complicated, of these banks to obtain the necessary credit-filling up their forms, etc- or is it going to be the same story that we hear everywhere, namely, that he must go to the officials there, once twice, three times until the machinery of the Government has been sufficiently greased nothing moves. This measure is supposed to have been taken with a view to removing the evil of usury,

[Shri Dahyabhai V. Patel.]

Sir. my friend, Mr. Bhupesh Gupta, usually quotes something from other places. But today in his speech he said something about Mahatma Gandhi. He wanted to help the poor agriculturist in this country. It is quite true. The Congress also stood helping the poor agriculturist and the steps that the Congress took under his leadership were progressively in the direction of helping the agriculturist to get out of the clutches of unscrumoney-lenders. But, Mr. pulous Vice-Chairman, I do not agree with Mr. Gupta that all and every person who provided credit in rural were unscrupulous moneylenders. There were people who had their roots in the soil, who understood things, who understood the needs of the people, who helped them. It is also true that in many places there were outsiders who had come with little money, started lending money, very often used unscrupulous methods, falsified their account books and extorted large sums of money. I do not shut my eyes to that But I do not say that the bulk of the large class of people in the rural areas, who provided credit, were these Also, there were certain habits, customs in our country which made the agriculturist the peasant population go into debt because of the large amount of money that was spent on marriages, on having to give feasts at the time of marriages just to maintain a certain prestige in his community. That acted adversely on some of these people and the poor farmer got into debts and I dare say some of them lost their lands. Many people in the rural areas used to contract debts, in Bombay and Gujarat before the prohibition came, just on drinking it away. It is a well-known thing. Well, it is not necessary to give such type of people very much protection. But I doubt very much whether the proposal that is before us, with all the good intentions and sympathy of some of the officers who may be in charge of it, is going to provide the ready substitute for the credit that the agriculturist needs. The agriculturist is working

with a pair of bullocks and one of his bullocks dies. Where will he go? The machinery of the Government is so slow that before he is able to make up his pair, get his money and buy a bullock, the sowing season would be over. This is not going to be the remedy.

Of course, if it is the intention of the Government-I have no doubt that it is the intention of Mr. Bhupesh Gupta and his friends-to make it collective farming, which Mr. Bhupesh Gupta calls collective farming, then ultimately it is going to be collective farming. Many people in this country say let us begin with co-operative farming. But ultimately it is going to be collective farming. In fact, many in the Congress also are doing it. Look at the legislation for co-operative farms or co-operative societies that have been enacted in many States. One of the clauses there says that if a certain percentage-may be majorityof the owners of land in a certain village want to form a co-operative farming society, the rest will be compelled to come into that society. That means you are bringing in co-operative cultivation whereas your intention is to form the Soviet type of collective farming. And of course, the officers would be very happy because the officers will be in charge not only of collecting revenues but of deciding the fate of everything that happens in the village.

Sir, we have heard a lot in this House and outside of how corruption takes place. This is going to be one more factor which will open the flood gates of corruption. Even in emergency we hear of officers extorting collections for the Defence Fund. Why? This may not be the type of corruption where the money goes into their pocket, but it does add to their position, to their stature, that and such officer has collected so much money. So, when anybody is interested in a loan, the demand will come. 'So much money first'. And this has happened. It can well be denied on

the floor of this House by Ministers. But if an investigation is made, it can be proved beyond doubt that for small little things officers in the districts and villages have been extorting fir the Defence Fund. That only shows what would happen in normal times if the only credit available to the poor agriculturist is by this way. Of course, there used to be till very recently, one great source of credit. Unfortunately, the Government cast its evil eyes on that also. About that I think we will say more tomorrow.

SHRI BHUPESH GUPTA: Say it now.

SHRI DAHYABHAI V. PATEL: The poor peasant's bank was his wife. Whenever he was able to save a little money at the end of the season, he would buy a little gold, a little ornament for his wife, or buy a little gold and keep it aside so that it would come in handy for a rainy day, or save for expected expenses on marriages. etc. Now, the Finance Minister has cast his eyes on this also. Today it is said that ornaments are exempt but many people have got . . .

SHRI M. P. SHUKLA (Uttar Pradesh): How is it relevant here?

SHRI DAHYABHAI V. PATEL: I think we are talking in terms of providing facilities of credit to the agriculturists. I am sorry if I am not clear enough.

THE VICE-CHAIRMAN (SHRI M. P. BHARGAVA): Go ahead.

Shri DAHYABHAI V. PATEL: I think I am clear. I am so sorry that I am not able to make it clear to my hon. friend there. An easy source of credit for the poor agriculturist in the village without having to go through the official routine, without having to perform salami before an official, without having to disclose the fact that he is in distress, was the little

amount of gold, perhaps in the form of ornaments or little stamped bars which were like current coins that he could pledge with his near-relation or with his neighbour, and if the season was all right, he could redeem it or perhaps save it for an occasion like the marriage of his daughter, or if he wanted it in the midst of the season, if for instance one of his bullock**s** died, and he wanted to make up the paid, if he wanted to make good, he could do it. That was one way of doing it. * . . .

I do not know where we are going. Our approach to the whole problem of agriculture is doctrinaire. We have not got people who look at the problem of agriculture in this country from a practical angle. We first planned in a big way. Soon after getting independence, we sent fifty people to America to learn large-scale cultivation, mechanical cultivation and by the time they came back, we had put qur, Government's gear in the matter of agriculture in the reverse and we are moving towards ceiling on holidings. So, these people who have been trained in large-scale cultivation are ploughing through files in the Secretariat. Is that how our agriculture is going to improve? My fear is, with all good intentions the measure that has come before us is also going to take us that way. If that can be prevented and ready credit can be given, as is supposed to be the intention of this Bill. no one could object to it.

श्री एम० पी० शुक्स : उपमभाध्यक्ष महोदय, उपमंत्री जी द्वारा प्रस्तुत इस विधेयक का स्वागत करने के लिये मैं खड़ा हुन्ना हूं । मान्यवर, कुछ सदस्यों ने इस विधेयक के वहिगत कुछ वातें कही जिन पर श्रधिक समय नष्ट करना उचित प्रतीत नहीं होता । किन्तु मैं श्री भूपेश गुप्ता के उस उपदेश के संबंध में जो उन्होंने कांग्रेस के मन्त्रियों श्रीर सदस्यों को यहां इस सदन में इस श्रवसर पर दिया है, केवल एक ही बात कहना चाहता हूं । मैं उचित

[श्री एम० पी० शुक्ल]

समझता यदि ऐसा उपदेश वे अपने राजनीति के गुरुश्रों को जिनके मस्तिष्क श्रौर
जवान दोनों ही पर ताला लगा होता है
शौर जहां मतभेद की सजा मृत्यू होती है
वहां देते शौर इसका उपयोग श्रपनी पार्टी
में करने के लिये वे ही फैसला-देते। गणतन्त्र
के सिद्धांत में जिसने कभी गोता नहीं
लगाया हो वह गणतन्त्र का उपदेश इस
सदन में दे जो गणतन्त्र के श्राधार पर बना
है श्रौर गणतन्त्र के श्राधार पर जिसे यहां
श्राने का श्रवसर मिला है, तो शायद
यह उनके लिये उचित नहीं था।

मान्यवर, जब से हमारा देश स्वतन्त्र हथा है और हमने अपने देश के आर्थिक विकास की योजनाएं बनाना आरम्भ किया है तब से ही यह अनुभव हुआ है कि हमारे देश की प्रार्थिक व्यवस्था का मूल प्राधार कृषि है भौर इसलिये हमने भ्रपनी पहली दूसरी श्रीर इस तीसरी पंचवर्षीय योजना में कृषि पर ही प्रधिक बल दिया है। कृषि की तरक्की के सिलसिले में जितने भी कार्य हो सकते हैं उनकी श्रोर शासन ने, केन्द्र में भीर राज्यों में, ग्रारम्भ से ही घ्यान दिया है। पहली भ्रावश्यकता कृषि की तरक्की के लिये उन कान्नों को हटाने की थी जो खेती की तरक्की में बाधक थे। सारे राज्यों में एक योजनाबद्ध कार्यक्रम के ग्रनसार जमींदारी का उन्मूलन हुआ और इन्टर-मीडियरीज हटाए गए। जिन साधनों की कृषि की उन्नति के लिये, कृषि की तरक्की के लिये, भावश्यकता थी, उनकी राज्यों ने घ्यान दिया भ्रौर भ्रच्छी सिंचाई. भ्रच्छी ज्ताई, भ्रच्छी खाद भ्रौर भ्रच्छे बीज की आवश्यकता को हल करते रहे, जिसकी भ्रोर हमारी हर पंचवर्षीय योजना में पर्याप्त धन व्यय होता रहा है, श्रीर जो कुछ कानुनों किंमियां थीं, उनकी स्रोर भी ध्यान भाकर्षित होता भाषा है भौर उनको पूरा करते गये। लेकिन यह प्रनुभव हमेशा

होता रहा है कि जितनी भ्रयं की भ्रावश्यकता किसानों को ग्रपनी तरक्की के लिये होती है उतना उन्हें ग्रभी उपलब्ध नहीं हो सका है। घच्छे बैल के लिये धन चाहिये, मच्छे बीज के लिये धन चाहिये, अच्छे खाद के लिये **पन चाहिये ग्रौर साथ** ही ग्रच्छे इम्प्लीनेन्ट्स के लिये भी धन चाहिये। इन सब उपादनों के लिये धर्य की जितनी भ्रावश्यकता थी, कितने ही प्रयास होने पर भी ग्रब तक उसकी पूर्ति नहीं हो पायी यद्यपि रिजर्व बैंक रूरल केडिट की श्रोर घ्यान दे रहा था। लेकिन श्रावश्यकता यह थी कि कोई ऐसी कारपोरेट बाडी हो जिसका मुख्य कार्ये किसानों को कर्जा देने का हो श्रीर उसमें खेती के सभी अंगों पर जोर दिया जाय जैसा कि इस विधेयक में निहित किया गया है।

मुझे इस बात का हर्ष है कि इसमें जो चेती की परिभाषा दी है इसमें पशुपालन, दुग्ध व्यवसाय, यत्स्य पालन, श्रौर क्वकूट पालन को भी सम्मिलित किया गया है। मेरा यह सुझाव है कि इसमें भ्रौर भी जितने संबंधित ग्रंग हैं जैसे मध्-मक्खी पालन ग्रौर साच ही फलोत्पादन, इनको भी सम्मिलित न समझा जाता हो तो स्पष्ट किया जाय । यान्यवर, मैं समझता हूं कि इसमें यह भापत्ति करना कि यह विधेयक जो रखा गया है, इससे पूरी भ्रावश्यकताभ्रों की पूर्ति नहीं होगी, वह इस समय श्रप्रासंगिक है। कारण यह है कि हमने अभी तो उस दिशा में जिसकी भ्रावश्यकता को हम बहुत दिनों से अनुभव करते आ रहे थे, यह एक कदम बढ़ाया है श्रीर यह कदम सही कदम है श्रीर भाशा की जाती है इसका भौर भागे विस्तार होगा भ्रीर जैसे-जैसे देश में धन छपलब्ध होता जायेगा वैसे-वैसे इस दिशा में भीर धागे बढ़ते जायेंगे।

यद्यपि इस विधेयक के श्रनुसार कार-पोरेशन का केन्द्र बम्बई में होगा किन्तु इसमें व्यवस्था की गई है कि इसका भीर भी विस्तार होगा श्रीर रिजर्ज बैंक की श्रनुसति भे इसकी ब्रान्चेज—शाखायें—या ए जन्सियों श्रीर जगह भी खोली जायेंगी श्रीर में श्राशा करता हूं कि इस व्यवस्था के श्रन्तगंत इसका विस्तार होगा श्रीर जो भय याननीय भूपेश गुप्ता ने प्रकट किया है इसका विकेन्द्रीकरण नहीं होगा, तो उनका वह संशय दूर हो जायगा श्रीर धीरे धीरे इसका विस्तार होगा तथा सभी राज्यों में इसकी लाखायें हो जायंगी।

जहां तक इसमें किसानों के संगठन के प्रतिनिधयों को सम्मिलित करने की बात है में भी यह समझता हूं कि श्राज तक जिन कारणों से कृषि के लक्ष्यों की तरफ हम नहीं पहुंच पाए, उन भ्रनेक कारणों में यह भी समझा जाता है कि जो लोग किसानों के जीवन से परिचित होते हैं, म्रावश्यकताम्रों से परिचित होते हैं, जिनका खेती के सम्बन्ध में व्यावहारिक ज्ञान होता है, उनका एसोसियेशन ऐसी संस्थाओं से न होने के कारण किसानों को वे साधन श्रीर सुविधाएं मिलने में कठिनाई होती है भीर बहत से काम जो समय पर हो जानें चाहिये वे नहीं हो पाते हैं। इस कारण मैं भी ग्राशा करता हं कि सरकार इस ग्रोर घ्यान देगी । यदि ग्रभी इस विधेयक में ऐसा कोई संशोधन करने की संभावना में हो तो भविष्य में नियमों के श्रंतर्गत इस में घ्यान देने की ग्रावश्यकता है। न केवल इस कारपोरेशन के सम्बन्ध में बल्कि किसानों के सम्बन्ध में जितनी भी ऐसी संस्थार्थे बनाई जायें या कार्य किये जायें उनमें ऐसे लोगों का सम्बद्ध होना भ्रावश्यक है।

मान्यवर, भ्रनुभव यह हुआ है कि गांवों में जो लोग विश्वविद्यालयों से खेती की डिग्री हासिल करके काम करने जाते हैं, उन्हें उस क्षेत्र का पूर्ण भीर सही जान तथा अनुभव नहीं होता है इसलिये वे किसानों को सही सलाह नहीं दे सकते। इसलिये ऐसी जगहों में हमेशा इस बात की 1280 RSD—6.

म्रावस्यकता है कि जो मनुभवी लोग हों उन्हें ही ऐसे कामों से सम्बन्धित किया जाय।

जहां तक विधेयक के उद्देश्य का सम्बन्ध है वह निश्चित रूप से स्वागत करने योग्य है। जैसा कि सदन के सभी कक्षों से इसका स्वागत हुआ है, इसलिये में आशा करता हूं कि इस प्रकार का कदम जो सरकार ने उठाया है वह हमारे किसानों के लिये बहुत हितकर होगा और खेती की तरक्की के सम्बन्ध में जो किस्यां हैं उसकी पूर्ति होगी।

मान्यवर, स्वतंत्र दल के एक माननीय सदस्य ने इस विधेयक के सम्बन्ध में यह संशय प्रकट किया है कि ऐसा न हो कि सहकारिता फार्मिंग के द्वारा सरकार जो कदम उठा रही है वह सामृहिक खेती का खिपा हम्रा कदम हो। मैं इस सम्बन्ध में यह निवेदन करना चाहता हूं कि इस देश की जो धरती है वह सारे देश की है इस देश में पैदा होने वाले जो इन्सान हैं उनका यह नैसर्गिक अधिकार है कि इस धरती के दोहन से जो सम्पत्ति पैदा हो, उसका उपयोग सब करें। यदि किसी कारणवश कुछ व्यक्तियों के हाथ में साधन अधिक हों श्रौर उसका उपयोग वे खुद करें श्रौर समाज को उससे सूख न मिले तो निश्चित रूप से वे उसके ग्राधकारी नहीं रह जाते हैं। इस देश के बढ़ते हुए जन-समुदाय के लिये, बढ़ती हुई जनशक्ति के लिय भावश्यक है कि' जो बढ़ती हुई उत्पादन-शक्ति से घन उत्पन्न हो उसका समान रूप से उपयोग हो । इसी सिद्धान्त को सामने रख कर कांग्रस पार्टी की सैरकार जब से यह देश स्वाधीन हुम्रा है, जब से उसने शासन बहुण किया है तब से वह प्रत्येक योजनाबद्ध कार्य कर रही है स्रोर उसी के सन्सार चल रही है तथा यह कदम समाजवाद की तरफ बढ़ता ही चला जा रहा है। मैं निवेदन करना चाहता हूं कि कांग्रेस का निश्चित भोषित उद्देश्य समाजवाद की स्थापना है. बाहे वह खेती से सम्बन्धित हो चाहे उद्योग

श्रीएम० पी० शक्ली से सम्बन्धित हो। जीवन के प्रत्येक क्षेत्र में समाजवाद की स्थापना ही हमारा लक्ष्य है ग्रौर हमारे प्रत्येक विधेयक तथा कार्यों में इसकी ध्वनि होनी चाहिये, बल्कि उसका स्वरूप वही होना चाहिये जिसकी भ्रोर हम जाना चाहते हैं। इसलिये माननीय सदस्य को इस सम्बन्ध में जो संशय हो रहा है उसके सम्बन्ध में मैं यह कहना चाहता हं कि वे विश्वास करें कि हम उसी श्रीर जा रहे हैं। यह विधेयक भी वास्तविक रूप में ऐसा कदम है जिससे हम कोम्रापरेटिव फार्मिग को बता देने जा रहे हैं, समाजवादी व्यवस्था को बता देने जा रहे हैं भौर निश्चित रूप में स्वतंत्र पार्टी के सदस्यों को नाउम्मीद करने में हमें कोई गम नहीं होगा।

मान्यवर, ऐसे भी संशय प्रकट किये गये हैं कि इससे कहीं डुप्लीकेशन श्राफ फक्शन्स न हो। मैं समझता हूं कि रिजर्व बैंक का जो कार्य था वह सीमित था श्रीर उसके बहत से कार्य मुख्य रूप से तो श्रीद्योगिक श्रर्थ व्यवस्था को सहायता देने के कार्य थे। कृषि ग्रर्थ व्यवस्था के सम्बन्ध में उसके कार्य सीमित हो रहे थे श्रीर वह इस काम को पूरी तरह से नहीं कर पा रहा था जिसकी वजह से एक ग्रलग कारपोरेशन बनाने की ग्राव-इयकता महसूस हुई श्रीर इसकी व्यवस्था इस बिल द्वारा की गई है। श्रव कारपो-रेशन ही निश्चित रूप से भौर मुख्य रूप से क्रिय क्षेत्र में ऋण देने का कार्य करेगा। जहां तक रिजर्व बैंक का सम्बन्ध , इस बिल में प्राविजन है कि वह कारपोरेशन को फाइनेन्स करेगा श्रीर कारपोरेशन वह सब कार्य करेगा जो अब तक रिजर्व बैंक सीमित रूप से करता श्राया था। इस तरह से यह बात साफ जाहिर है कि इसमें डुप्लीकेशन का संशय नहीं है।

मान्यवर, में यह भी समझा हूं कि बहुत से ऐसे उपयोगी कार्य हैं जो सरकार द्वारा होते हैं परन्तु किसानों को उनके बारे में समय

पर जानकारी नहीं हो पाती । इस विधेयक का उद्देश्य किसानों के हित के कार्य करना है भीर उसकी पुरें रूप में पूर्ति तब तक नहीं होगी जब तक हम उसकी जानकारी किसानों को. किसानों में काम करने वाली संस्थाओं सहकारी संस्थाश्रों को, या गांव में काम करनेवाले कार्यकर्तात्रों को सही श्रौर धच्छी तरह से नहीं देते । न केवल इस विधेयक के सम्बन्ध में बल्कि जितने भी ऐसे कार्य सरकार के द्वारा होते हैं उनकी जानकारी गांव वालों को अवश्य पहुंचाई जानी चाहिये। में गांव का रहने वाला हूं इसलिये जानता हं कि गांववालों को इस तरह की जानकारी नहीं मिलती है। हमारे गांव में सभी भाषात्रों में सूचनां विभाग द्वारा ऐसा साहित्य बांटा जाना चाहिये जिससे किसानों को सारी जानकारी हो सके । इन सब बातों के धभाव में वह बात हो सकती जिसका संकेत भूपेश गप्त ने श्रभी किया । ऐसी व्यवस्था होती हैं उनका लाभ गांव में थोड़े से ही व्यक्ति उठा लेते हैं भीर इस तरह से एक नई जात गांवों में पैदा हो रही है। यह बात श्री भूपेश गुप्त ने कही । मैं समझता ह कि ऐसा तो सामाजिक जीवन में षहां इस प्रकार के ज्ञान का श्रभाव होता है वह स्वाभाविक ही होता है। सरकार को इस दिशा में ऐसे कदम उठाने चाहिये कि जो कार्य सरकार किसानों के लाभ के लिये करती है उसका व्यापक लाभ किसानों तक धौर गरीब से गरीब जनता तक श्रासानी 🗣 साथ पहंच सके।

मान्यवर, इस विधेयक में सिद्धान्त रूप से जो प्राविजन्स रखं गयं हैं उनका में तहेदिल सि स्वागत करता हूं। इसमें घारा १० में जो व्यवस्था है बोर्ड म्राफ डाइरेक्टर्स के निर्माण के बारे में जैसा कि मैंने पहले भी कहा, उसमें किसी न किसी प्रकार से भ्रवश्य किसानों का सबंध होना चाहिये। इसी प्रकार भारा २२ में जो इसके कार्य का उद्देश है उसको कुछ श्रीर श्रधिक व्यापक बनाना चाहिय ताफि गरीब से गरीब किसान

किसान जिसके अल्प साधन हैं, वह मी उसके होने वा लाभले से वचित व रह सके।

इन शब्दों के साथ में इस हितकर विधयक का हर्ष से स्वागत करता हूं धौर ध्राशा करता हूं कि इसके पास हो जाने पर इस देश की कृषि व्यवस्था में यह काफ़ी सहायक होगा ।

غرى عبد الغلى (پنجاب): وائس چهرمين صاحب - اس مد هملے که آنریمل منستر صاحب دو مبارکباد فون - مین یه کینا جامتا هیں که دوده کا جلا جهاچهه کو بهی پھونک مار مار کر پھتا ھے - کسانوں کے جاتلے الوقے پراہلدس میں اتلے می نازک بھی ھیں اور اس کا کوئی نے كوئى عليم هونا هي جاهكے - چلاد کھلونوں سے اس کو بہلایا جائے اور اس کی مشکل حل ہو جائے ایسا ہونے وألا نهين هـ - جب مين كانكريس کی جلت سے لکال نہیں کیا تھا تو ناکیور کانگریس مهل مهل نے ایک سلفودهی دیا که عالی پلاننگ کمهشن کی وجه سے یہ ساری مصیبت آئے - جب مهل کهوا هوا تو سب لوگوں نے مذاق کها ورکها که انتے ہوئے یاننگ کمیشن پر جس کے چیرمین ملک کے مصبوب نهتا يندس جواهرال نهرو هيل يه مهان جهون ديهاتي كا بهتا عبدالغني اتغی زہان درازی کرتا ہے اور کہتا ہے که ان کی پاندگ کی وجه سے په ساری مصهبت آئی - جب وه لوگ ھنسے تو میں نے کہا کہ اس میں میں ملسنے کی نیا بات ہے - جب حقیقت معلوم ہو جائیگی تب تم روزگے کہ میں جو کچھ کہہ رہا ہوں وہ تھیک کہ رہا ہوں --

مهن سرکار کی تهمع هر کوئی شک وشبه نهیں کرتا ؛ ان کی نہت یه ھے کہ دیش پہلے پہولے اور دیش کا ہوا نام هو لهكن ان كى عقل مهن کہیں نه کہیں فتور ضرور ھے - میں نے یہ کہا کہ آپ نے هماری ستھت پر بوا رحم کها اور قریباً دو سو کرور رویهم بھاکڑا تیم کے لئے جو کسانوں کے لئے نعمت ثابت ہوگی اوو انڈسٹاریز کے لئے برکت کا باعث موکی ، دیا ہے -هم سنتون هيل لهکڻ آپ نے په نهيون سوجا که جب هم اتلا برا ایک قیم بغانے جا رہے میں جب مم نت نکی نهريس اور سرکيس نکالتے جا رہے هيں تو ايسى مشكل نهيل آپائهكى -المر ورشا زیاده هو جائے اور پانی کی نکاسی نه هو --- جو الدرتی نکاسی هے وہ بند کئے جا رہے میں ۔۔۔ تو نعیجہ کیا هوکا - تعیجه یه هوا که عیسری يوجلا مين بهي به فلط قدم أله رها هے - پہلی دوسری یوجدا میں تو چلا هو هے - هماري پلنجاب کي سرکار کی نوے لاکھ ایکو زمھن جس میں ١٥ لاكم ايكر زمين ولا هم جو زرمي المكريكلچريبل هے سهم كى نذر هوكدي – [شرى عبدالغلي]

کیوں که آپ نے پہلی یوجفا میں --مهن صرف ابنی استیت کا ذکر کو رها هون لس لئے که هر ایک اهلی اینی استهت کے ہارے مهن سوچتا ھے۔۔۔وا کروز رویهه رکها ةريلىم کے للے اور اس میں سے بھی تھی ضلعوں کو وہ دے دیا کیا بانی ضلعے جھور دئے كُنُّه - نعيجه كها هوا كه جب پهلي ورشا هولی تو تهس لاکه ایکو زرعی زمین فلڈ کی نڈر ہو گئی - اور تیس کرور رویه کی فصل جو تیار تهی ولا جاتی رهی - اور ساعه کروز رویهے کے مکانات کر گئے - آپ کہنکے یہ تو بهکوان نے ورشا کی اس لکے اس کا ذكر كيا كرنا - كيا سركار اس لئي هوتی هے که جو کام اچها هو ولا اتو اپنا اور جو غلطی هو جائے ولا بھگوان کی يها - كه بهكوان نے ایسا جاها اس لئے هم کها کريں - اگر اس پر بھی ہس هو جاتا اور سرکار کسان کے لگے جس کے لئے یہ بل لا رهی هے ، اس کی بہائی کے لئے کچھ سوچتی که آئیلدہ کیسے اس کا ملاے مو تو ٥٥ کے بعد ٥٧ مين بهي جو هوا که الهاره لاکهه ایکو زسین اور گلی وه نه جاتی -پھر بھی آپ نے نہیں روکا اور کھھ سوچا نهیں اور اب کہد رہے ہیں کہ ه ا کروز رویه، خریج کوینگی چار سو میل لمبی قرین بنانے کے لئے - میرے عرض کرنے کا مطلب یہ ہے کہ آپ یہ نیک قدم اتها رهے هیں -- میں مانا

هوں که کسان کا کلا انتہائی خراب ہے جس کا آپرهشن هونا چاهنی لهکن آپریشن کے لئے سادھن نہیں ھیں ، اوزار نهیں هیں اور اتنا روپیم نهیں ھے کہ اس کا ایک دم ہیے آپریشی ہو جائے - اس کو انجکشن دینے نے لئے بھی سرکار کے پاس پیسه نہیں ھے -اگر اس کو آپ اسپرو بھی کھلائنگے تو میں یہ نہیں کہونکا کہ میں اس کے لئے مہارکیاں نہیں دیتا ۔ آپ کسان کے کلے تا علام کر رہے میں تو ایسا نہیں ہے که میں آپ کو میارکیاد نه دوں - میں آپ کو مہارکیاد دونکا اور ضرور دونکا که په کسان کے لئے آپ ایک اچهی یوجها اور ایک اجها بل ھاوس کے سامنے لا رہے ھیں –

میں وائس چیر مین ساحب عرض کروں که یه کارپوریشن جو ها
اس کے کئی فلکشن هیں - آپ
کسان کے بھلائی کے لئے پولڈری کو بھی
ترقی دینا جاهتے هیں - انیسل
یسبینٹڈری کو بھی ترقی دینا چاهتے
هیں - قیری کو بھی ترقی دینا چاهتے
چاهتے هیں و یه بہت اچھی بات
هے - مگر اس کے پردہ میں وہ لوگ
چن کا ایکریکلچر سے کوئی تعلق نہیں
هے وہ هوشیاری سے یه رریهه نه لے
ہے وہ هوشیاری سے یه رریهه نه لے
جائیں یه دیکھنا سرکار کا کام هے - میں نے
ہاتیا که دودهه کا جلا چھاچهه کو بھی
پہونک پھونک کو پھتا ہے تو هم نےاپنی

موجود ههن - جس زمهن کو سرکار ری کلیم کر نہیں پائی اور اگر تبن لاکه ایکو زمین تهیک تهی تو آته الکهه ليكو زمين خراب هو كثى يعنى سركار کچه نههن کر پلئی تو فریب پانچسو روییه مهن کیا کر پائیکا - کها یهی علم مے ایکریکلچر کو ترقی دینے کا -کسان کی حالت کو بہتر بقانے کا ؟ وائس چير مين صاحب - مين كهتا هول كه به بالكل غلط ه - يه رویاء کو ضائع کرنا ہے کیونکہ جب تک کسی کو آپ کانی روپهه نههی هیتے اور اس کو اچھی زمین نہیں دیتے تب تك ولا كنچه نهين كر سكتا -مہں آپ کو ایسی دسوں مثالیں دے سكتا هول كه ايك هريجن بحاره جہاں آباد کیا گیا وہاں اس کے پاس جو تهرزا بهت زيور تها اس كو بهي بهیم کرکے وہ کنچه نهیں کر سکا - وہ زمین هی ایسی تههی که باواآدم کے وقت سے اُن کو کوئی تھیک نہیں کر پایا تو ان بچاروں نے بس میں یہ کہاں تھا کہ وہ ان کر تھیک کر لیتے۔ نتهجه يه هوا كه ولا اجوت كثير اجوتي کلے اور آخیر میں بالکل اجو کلے بصائے اس کے کہ وہ آباد ہوں - میں اس لئے آپ کے نوٹس میں یہ بانیں لارها هين تاكه اس كا كوثى إيائي **آپ** سوچين ^{ترا}ي علج آپ سوچين ۔

گوپیلس کی طرح جھوٹ بولقا بھی گیھیکیھیدیھ کے ھٹ میں ھوتا ہے۔

کی طرف ہے فارمس بنائیلکے تاکه ان کو دیکه کر کسانوں کو خوشی هو اور جس طوح سے فارمس سرکار بالئے اور جندی ایلت پر ایکو وہ بوھائے اس سے کسائوں کو انکرجملگ ھو - لھکور میں نے دیکھا که میں ان پاور نے اپنے رشعدارون کی نبکتی زمین کو خرید لیا اور صورتگذاه میں آج اچھ فارس کی جیسی مثال قائم ہے ولا قائم نههن هو سكتي - وهان هوا ايم کہ یے دردی کے ساتھ نکسی زمینوں ہر روبهه خرير كها كها اور اس كا نقهجه ية هوا كه سالانه لاكهون رويهة أن يحر خرج پونے لکا - ویسے هی ان نکمی زمیدوں پر کروزوں روپیم اس نام پر خریے کر دیا گیا کہ ہم کسانوں کی بهلائي كرنا چاهير ههي ۽ هم هريجاري کی بہلائی کرنا چاھتے ھیں -

ابھی تھن دن کی بات ہے جب سرکار نے جواب دیا تھا که ویسٹ لینڈ کر کام میں لانے کے لئے اور فریب مؤدور اور تھنیٹس کو اور ھریجن کو اور ھریجن کو اس کے دماغ میں یہ بات لانے کے لئے اور کہ وہ اس ملک کا مالک ہے وہ دھرتی کا مالک ہے ، اس کو زمین دی جا کا مالک ہے ، اس کو زمین دی جا کہ اب کون سمجھائے اس سرکر کو که اگر اب کون سمجھائے اس سرکر کو که اگر یہ سکتا یہ سکتا ہے میں دی سکتا کہ ہوں اور مہرے یاس جس کی فیکرس میں دے سکتا ھوں اور مہرے یاس جس کی فیکرس

[شرى عبدالغني]

میں نہیں کہتا کہ لوگوں کا اتسہا ہومانے نے لئے آپ یہ نعرہ نہ لگائیں كه هماري پيداوار بوه رهى هے، لكائي ضرور لکائے - مگر میرے پاس بہاں کئی گورنبلٹ کی جھاپی ہوئی منضتلف كتابين هين كوئي استيتكس کی هیں ۽ کوئی پلاننگ کمیشن کی طرف سے هیں کوئی کوارٹرلن رپورٹین هیں ان پانیے جو کتابوں کی فیکرس دیکھٹے - دسہرے میں ہم دس سر سدًا کرتے هيں ليکن يه سرکار کی جو كتابين مهرم هاته مهن موجود ههن لن کے ہارے میں کچھ زیادہ کہگر میں آپ کا نقت ضائع نہیں کرونکا -سرکار چاہے تو ان کو لے سکتی ہے -ویسے سرکار کی چھاپی ھوٹی ھیں مهری چهاپی هوئی نههن ههن -لهكن اتفا ميل عرض كرونا كه ان میں ایک دوسرے کی فیکرس نہیں ملتى هين - أن مين الكهون أن كا فرق مے ، دو چار تن کا فرق نہیں ھے کہ یہ کہہ دیا جاتا کہ ادھر ادھر ہے فلطي هو کئي ۽ پهر حال مين آپ کے نوٹس میں یہ لانا جامعا ہوں که هنجاب میں هماری پیداوار بهم آک کئی لیکن کس قملک سے آگے گئی ديكها آپ كو يه هـ - انكريز كچه ملاتوں میں فوجی بھرتی کرنے کے لگے ارر کے ساتھ سوتیلی ماں کا سلوک کرتا تها یه هریانه کے علاقه و حصار و روهنگ کوکاوں و کرنال اور راجستهان اور

اسی طرح سے ادھر جہلم ، میانوا ی ، سرکوداها ، ان کے ساتھ وہ اس لئے اچھا سلوک نہیں کرتا تھا کہ اگر ان کی کهیتی بازی اچهی هو کئی تو ولا الیے بحوں کو ہزارہا میل دور لونے کے لئے نهیں بهیجینگے - لیکن آپ کی سرار کے دماغ میں ایسی بات نہیں تھی -بات يه نهي وائس چهر مين صاحب که جو لوگ اس وقت بود اقتدار ته چاه نواب سکندر حهات هول و چاھے نواب کضر حیات موں ؛ چاھے کوئی اور هوں ۽ سب کا ريم جو تھا وہ لاهور قويزن اور رارلهلڌي قويزن کي طرف تها - چونکه جب تقسهم هوا ملك ، بدقسمتي سے نکمے لوگوں كي وجه سے جو دورالدیش نہیں تھے ان کی وجه سے چاھے وہ آئے ہوں پیکانے ھوں انہوں نے تونیشن کی تھیوری کا تعرد لگایا و هم نے اس کو اینایا و گندھی جی کی اچہا کے خلاب ، ، .

उपसभाध्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाद भागंव): ग़नी साहब, श्राप बिल से भटक गयें हैं।

شری عبد الغنی: بالکل نہیں۔
میں یہ کہہ رہاں ہوکہ کسان کے نام
یر جو نہریں بلی تہیں وہ سب کی
سب ادھر رہ گئیں اور تقسیم کے بعد
همارے یاس کچھ نہیں رہا ۔ ۔ ۔

श्री बी० श्रार० भगत: यह नहरों की बात नहीं हो रही है यहां।

هری عبد الغلی : یه هو رهی هے کسان کی بات – اگر آپ کی سمجه میں نہیں آتا تو میں سنجھانے سے رہا کیوں میں ہوں الکھا ہوں اور آپ یہمی زیادہ پڑھے لکھے ھیں –

میں کہتا ہے وہا ہوں کہ کسان کے نام پر اس وقت بھی یہ ہوا تھا کہ هریانه کو بالکل تباه اور برباد کر دیا کہا تھا - کسان کے نام پر ھی آپ یہ بل لا رهے هيں - وائس چهر مين صلحب - ترقی ضرور ہوتی ہے ۔ صرف هرياته مهن جهان سازهے جار من هوتا تھا وہاں آج اٹھارہ من سے یادہ ہوتا هے بلکه حصار مهن تو ساڑھے تین من كى بنجائي الهائيس من هو كها، يعلى أته كنا هو كها مراب كيون يه هوا - ? ادهر تو نهيرين تهين نهين ۽ آپ کهين گے که نهریں تکالیں هم نے کسان کے لگے دو ارب رویه خرج کیا، اس لیم هوا -راجستهان بهی کل زار بن رها هے اور هريانه بهي - تقريباً چه کني پيداوار زیادہ هوئی ہے ۔ لیکن یاہ رکھئے کہ اُس کی ایک حد ہے ، زمین ربح نہیں ہے که جعلی چاهین کهیلیم این به اگر ولا بکوتی جائے کی تو پھر آپ کا یہ کارپوریشن کیا کرے کا - جو كارْپوريشن آپ بنانے جا رہے هيں اس کے لئے مہارک یاد دیتا ہوں کیواکم آپ کسائوں کے لئے بھلائی كر رهے هيں - لمكن يه بات الك هے كه يه على صحوم في يا فلما أور ميس كهون کا که فلط ہے اور پوری ذمعداری کے ساتھ کہوں کا - وہ کیوں کہہ رھا ھوں اس

لئے کہ آج ھی ھمارے قابل توین ملسلو مستر پاتل یه کهه رهے تھے که جهاں کلیکٹیو فارمنگ آئی یا جہاں سرکاری فارم بنے وهاں ان کی إيلة ايک فود کے مقابلہ میں ایک پرائیویٹ آدمی کے مقابله میں کم ھے - میں یہ نہیں كهتا كه أب كواپريتهو فارمنگ نه کیجئے اور یہ بہی نہیں کہتا کہ آپ یہ انستى تيوشن نه بنائهم لهكن اي انستى ۔ تیوشنس کے معلی اگر یہی ھیں کہ جو مهن ان پاور ههن ولا آنه آدمهون کو فائدة يهذيها ي استه نكالهن تو يه فلط هوكا - قطعي فلط هدكا م آب الكواثيري کراکر دیکھ لیں؛ تصاف کر سکھن ان سے انکوائری کواکر آپ دیکھیں تو آپ بائینگے کہ کوایریڈو کے نام پر ہوشیار آدمهوں نے اس طوح سے پہلک فلڈ کا روپہہ لے لیا اور جو سرکار کی نہت تھی اس کو دهکا لگایا - میں یہ نہیں کہتا کہ انہوں نے سرکار کی جان کاری سے نہیں لیاء ارر دھوکے سے لے لیا، ھوشھار آدمی کوآپریتیو کے نام پر لاکھوں ، ربھہ لے گئے -هاؤسنگ کے نام پر کوآپریٹھو بھا دی ۔ ترانسهورت کے نام کوآپریٹو بنا دے ۔ اب آب آپ کا یہ بل آیا ہے - ہوی خوشی کی بات ہے جو کچھ بھی ہے تھیک ہے۔ بهگران کی ههی اچها هے - کسایم کے نام پر آب یہ بھی ہو رہا ہے که جو آپ کی پیداوار هے اس کو هم انشهور کرینگے - بوق میارک بات ہے -انڈسٹری کے کے جو آپ نے فائداس

2639 Agricultural Refinance [RAJYA SABHA] Corporation Bill, 1963 2640

[شری عبدلغلی]
کارپوریشن بنایا تها تو انتسلاریلست انها انترست کا کافی خیال رکه سکتے هیں
(Time bell rings.)

جهسی آپ کی اچها - مهن بند کردون ۲ -

उपसभाध्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाव भागव): भ्राप खत्म करिये।

شرى عبدالغنى: ليكن مين يه کیفا جاهوں کا که یہ ایک مسئلہ ایسا ھے جو کہ ایکریکلنچر کا ھے اور کافی سے زیادہ اہم ہے - میں آپ سے ریکوست کروں کا که یہ مسئله هماری توجه کا محتاج هے که کیوں محتاج هے ? اس لگے کہ آج کسان کے معلی بھارت ھیں اور بھارت کے معقی کسان ھیں کیونکه اسی فی صدی سے زیادہ ود لوگ ھیں جن کا ایک پیکلھے کے ساتھ واسطة ھے لیکن ملک کی فایلیٹسز میں ان کا کیا حصہ ہے? میں اگریہ کیوں کا آتے میں سک کے ہرابر ھیں تو فلط نہوں کہوں کا ۔ کھونکہ ان میں سے بیو في مدي ايسے هيں جو که - تيس'' في صدی زمین کے مالک هیں - اس لئے سهل يه عرض كر رها تها كه يه جو بل آپ لا رهي هين يه الجوا الجوال في المكن لاهل که آپ بهماری کو سمجههی - اگر میں آپ کی جگه هوتا تو میں یه سوچتا که کسان کها چوز هے ? جب میں یہ کہتا ہوں کہ میں آپ کی جگہ هوتا تو کئی صاحبان کو بوا فصم آتا

هوگا اور سوچتے هوں کے که خدا گنجے کو ناخن نه دے لیکن پیر بھی میں کہتا هرں که اگر میں آپ کی جگه آهوتا تو میں سوچتا که کسان آکی پرابلم کیا ہے ۔ اس کی پہ و پرابلم یہ ہے که اس کے پاس جو زمین ہے وہ چھوٹی چھوٹی نمین ہے اور اس کی حالت ایسی نہیں ہے که وہ اس کا فائدہ اٹھا سکے ۔ سر چھوٹو رام کہا کرتے تھے که یہ جو بیا سر چھوٹو رام کہا کرتے تھے که یه جو بیا سود خوو ہے اس لئے هم کوآپریٹو بینک بنائیں گے ۔

उपसभाध्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाद भागंव): ग्रनी साहब, ऐसा ही है कि एग्रीकल्चर कें ऊपर बोलनें का श्रीर मौका होगा श्रभी श्राप एग्रीकल्चर रिफाइनेंश कार्पोरेशन की बात करिये।

شری عبدالغلی: آخر آپ یه بل کس لئے بنا رہے ھیں ? اس لئے تاکه ایکریکلچر کو توقی دیں ئے - میں اسی کے اندر ھوں - ایک قدم بھی باھر جاوں تو جیسا بھی آپ چاھیں کریں میں تو آپ کا بوا ادب کرتا ھوں لیکی مجھی یقین ہے کہ آپ یہ دیکھیں ئے کہ میں اس کے بارے میں کہہ رھا ھوں آپ جو بیدک کے قائریکٹر وغیرہ لینگے وہ جن کو مرضی ھو لے لیجئے کا مجھے اس سے بیحث نہیں ہے لیکن یہ دیکھئے کہ کسانوں کی مشکل کیا ہے اور اس کو کسانوں کی مشکل کیا ہے اور اس کو حل کیجئے ۔

وائس چهرمین ماهب - کل مهرے پاس درجلوں بہن بہائی روٹے۔ ہوئے آئے

اردا نہوں نے محجه سے اینی بات کہی -قالی سے چو بھسمیل کے قاملہ سے وہ آئے۔ انہوں نے کہا کہ ایک ایک کاوں کے ذمت تقاربی کا تیس هزار روپیه هے ۔ ولا پانچ گاوں کے تھے - لیکن پانچ سال سے سرکار یہ انتظام نہیں کو پائی ھے کہ ان کے يهاں پانی کا جو دہاو ھے۔ وہ ٹھھک ھو س ولا أس وجه سے كه ولا دوسرے علاقوں سے آتا ہے اور وہاں سے آگے نہیں نکلتا ہے -نکلٹا اس لکے نہیں ہے که اس کا تعلق پنجاب راجستهان اور يو - پي تهلون کے درنینر سے ھے تیلوں میں مل كر سنجهوته هوتا نهين هـ اور فيصله هونا نهين ۾ - تو مجهے ياد آيا که سر چهواتورام کها کرتے تھے که یه بلیکے ہوے خراب هیں۔ لیکن بنیا خراب تها، سود لهتا تها و جان تو نههن لهتا تها -تو اس طرح کی جو ہربادی کرنے جا رہے هين اس مد كيسي كام چلي كا - كسان كهون أيغي داسف كرائم حوالات مهن جائے اور افسروں کی کالھاں کھائے - تو اگر میں آپ کی جکه هوتا تو بحھائے اس کے ٹریکٹر امہر آدمہوں کو مہما کرتا ہوے بڑے جو لوگ ھیں ان کو دبتیا تریکٹر کو سرکاری رکھتا اور موسم کے مظابق عهال جهال فرورت پوتی سب کی زمین پر اس کو چلواتا اور ان سے نومهال كوايد لهاتا - آپ كهاتم ههال كه تريعتر فريدآباد مهن بي رهے ههن م سدراس مهل بن رهے ههل فال جگة بن رهے ههر ، تهیک هے بدائے - بوی سهارک بات فے لیکن جو فریب آدسی

ھے اس کے کھچھ کام تو آئے - تو آپ أيكريكلجر كے لئے فائللس كارپوريشن بدانے جا رہے ھیں لیکن میں کہوں کا که یه جو انستی تهوشدس بنتی هیں ان کی نگاہ کرم کس پر ہوتی ہے - تو جو میں کہم رہا ہوں اس سے اس کا تعلق هے، سیدھا سیدھا تعلق هے - آپ جانتے حیں که چهوتے چهوتے کسانوں کی ہمت ہوں اکثریت ہے اور ساتھ پرسلت وہ ههں جن کے پاس پانچ ایکڑ سے بھی عم زمین هے - تو کها وہ اس کا فائدہ اتھا سکیں کے - اگر آپ ایسی انستی تیرشنس با زھے میں جس سے کہ اس کی زمین میں بھی ہل چلا سکتے تو تهیک هوتا اور جو ان کو اچهے بہم کی ضرورت ہے وہ ان کو دے سکتر تو تهيك موتا - اكر آپ ايسى هي انستي تہوشنس بنا رہے میں کہ وقت ہر اس کے کهیت میں کهاد قال سکیں اور جب فصل هو جائے تب آپ اس سے یه کہیں کہ اتنا روپیہ سرار کی طرف سے حربے ہوا تھا اس کو دے در تب تو تهیک هوتا - اگر اتفا کرتے اور کہتے که سرکار کی فارمنگ مار لو تو اسے کوئی نقصان نهیں - بھوطیکہ اس کو بھی آپ تهلینمی مای لهی -

" اس کا پنچاس فی صدی تو ملے گا،
کوئی فائدہ تو هوگا، لیکن اس وقت یه
پنچاس لاکه روپہ تک کی ایک لیمت
آپ نے رکھی ہے - ٹھیک ہے، اچھی
ہات ہے، کوئی خرج کی بات نہیں ہے-

[شرى مهدالغني] كسان كو اس كا فأندة بهلجيم كا -میں آپ سے عرض کرتا ہوں مجھے آپ کی نیمت میں کوئی شبد نہیں ھے لھکن تجربہ ھے کہ اس روپیے کو کس بری طرح سے مس ہوز کیا جاتا ھے - خفا ہوگئے تھے بھوپیس کپتا نے کہیں ذکر کر دیا راج کماری امرت کورجی کا همارے بھائی مرار جی قسائی خفا هو گئے - خفا کیو*ں* هوتے دو آخریه تو هارس ہے - اس میں اکر مرارجی قیسائی کو یه حق هے که وہ چرچا کریں تو دوسرا بھی کر سکتا ہے جاهے ان کا پراگهویت معامله هے، جاهے ان کی پارڈی کا معاملہ ہے، اس کو ولا لأديمي تو پهر سنا پرے کا - تو پهر سدائے میں آپ کو اعتراض کیوں ہے، وہ تو ایسا کهتے ههی په نهیں هونا چاهدُنه ليكن يه سب كا هاوس هيه یہاں سب ملے جلے بیٹی میں، اپنی اینی پارتیوں کو اہنی اپنی استيت كوه اله اله علقه كو ريريؤيدت کرتے میں – ٿو میں په کہه رہ تھا یہ گولڈ کی بابت کہنے لکے که وہ کُلُ آ جاتا - آپ جائتے هيں كمان بے جارة خاصه دكهي هيع خاصه پريشان ھے اس وقت اور جو پھداوار آپ بوعدی دکها رہے میں وہ کیا چھوٹے کسان کی ہے - میں کہتا ہوں آپ چهورتم کسان اور آیے ساتھ بھی انھائے کرتے هیں - اس کی پهداوار میں اتنا اضافت لهوں ہے جہا آپ کی بیداوار موں هوا هے - جہاں اس کی پیداوار میں اضافه هوا هے وهاں آپ نے سادھوس

أچهے کرنے کی کوشش کی ہے - یہ بھی اچھا سادھن ہے بشرطیکہ اس کا استعمال صحهم هو اس م کههان چهوائے کسانوں کا کوآپریٹیو نہیں بن یائے کا - اس کے لئے آپ نے آج تک ہرے نعرے لکائے لیکن اس کا پہل آپ کو نہیں ملا - اِس لئے که ولا اسے بے چاروں کے پس کی بات نہیں ہے -اپ ایسا راسته نکالئے جس سے اس کو متحهم مدن هو اور صحيم مدن يه ھے کہ آپ اس کے ہل کا بقدوہست کویں بھائے اس کے که امہر آدمیوں کو آپ تریکٹر دیں - آپ اہلی ينهائتون كو دين - چاهے ايے بلاكس کو دیں چاہے ان کر سرکاری ملازم رکهیں جهسی آپ کی لچها هو ولا ررپیہ اس طوح لکائیں جس سے ان کے هل اچه چل میمین تو ان کا فائدہ هوکا - رهال تیوب ریل لکائے پمپنگ سهت لمُائے ورقه پانچ ایکو وائے کے بس میں یہ نہیں ہے کہ وہ آپ کی ہجلی کا فائدہ اتھا سکے وہ آپ کے نعرے کا فائده اللها سكيم جو آپ كارهوريشن بدانے سا رہے ھیں ۔۔ وہ اس کا فائده اتهائے کا ایسا هونے والا نهیں - 🕭

میں متحسوس کرتا ہوں که ہمیں اس مسئلے کو حال کرنا ہی ہے ۔
کیوں حال کرنا ہے کیونکہ اس میں بھی ہمارا اربوں وربیہ صرف کیائے کی جھزیں منکوائے پر قارن ایکسچینج

أگوائی نہیں کریلگے، وہ سرکار کی رهد ائی کرینکے ، سرکار کی نمائندگی کولیدگیے - میں ان کی شان سیں كوئى گستاخى نهين كرتا ۽ ولا موم کی ناک کی طرح اس کو کر دیلگے جس طرح سرکار چاههگی ویسا گر دينائي - سركار كيا جاهي كي - أخر سرکار کے پنچھلے کارنامے ہمارے ساملے هیں - کسان کے نام پر جو جو ہات اس نے کی ہے وہ ہدارے ساملے ہے أس لئے میں میارکباد تو دیدوں کا لیکوں اس شرط کے ساتھ کہ اب تو باز أجائے بہت كرليا ، بہت هو چكا، کسان کی حالت کو بہتر بٹانے کے لئے آپ کو قدم اتھانا ھی۔ ھوکا - کسان کے ساتھ جو ٹیللت کام کرتا ہے جو هريجي بهائي کام کرتا هاس کي حالت کو بہتر بلانے کے لئے آپکو کچھ نہ کچھ كونا هي هوكا -

آج آپ کی جو استیتکس هماری ساملے هیں میں ماتم کرتا هوں کتلی هالیری هے آج کی دبیا میں که یہ کتابیں سرکار شائع کرے اور هر ایک میں اس کی بولی جدا جدا هو اسی طرح سے یہ بلنے جا رها هے منجیے اس بات کی خوشی هے کہ اس میں کانی بات کی خوشی هے کہ اس میں کانی احتماط بھی رکھنے کی کوشمی کی هے احتماط بھی رکھنے کی کوشمی کی هے دنعہ ۲۵ میں یہاں تک کہہ دیا کہ لئو ذرا بھی همیں دکھائی پویکا که انستی تیوشنس ایے تول اور ایے اتراد کے

مهن فالم هوتا رُقي - أس كو هنهن حل كرنا هے - ليكن حل ايسا تو نه کرو جیسا آپ نے آج تک کیا - آپ كو سفلتا نهين هوئي جاهم آب اله دل میں کننے ہی خوش کیوں تع هون کهونکه آپ چهوٿي کسانون کي حالت کو بہتر نہیں کرسکے اور اگو جهوالے کسان کی حالت بہتر نہیں هوكي تو آپ هي جانتے هيں كه آپ کے یہ نعرے -- جو آپ نے کبھی کوآیریٹو کا لکایا ہ کبھی آپ نے ان کی كوأيريتو ينصائحه لا للايا و كيهي أب نے اس کی قصل کو انشیور کرنے کا لگایا اور آج یم کارپوریشن کا نمرہ لکا رہے ھیں - یہ نعرے نعرے را جائھلگے کھونکھ بیماری بہت بوی ھے اور اس کے علیہ کی طرف آپ نے دھیاں نہیں دیا ۔ آپ کا دھیاں صرف یہ ھے کھ آپ هاپولو رهين - آپ کي گدي مصنوظ رهے - خدا کرے آپ کی ھزاروں ہرس تک گدی چلے - مغلوں کی پونے جار سو پرس چلی انگریزوں کی ڈیڑھہ سو برس اور آپ کی ہزارہا ہرس چلے ہیں کوئی دکھہ نہیں ہے لهكن كسان كے لئے يه تبهى مفيد ھوکا جب یہ روپیہ کسان کے هت میں خرچ ہوگا ورنہ آپ نے جو تعدی بنايا هے ولا سماج وادی هے ، ميس نهين مانتا - بورة مين جو نمائلدے آئهنکے وہ جندا کی اگوائی کرینکے ہ مهن نهین مانتا - وه کسان کی

भी विमल कुमार मन्नलाल जी चौरिडियाः (मध्य प्रदेश) : भूपेश गुप्ता जी ?

شرى عبده الغنى: نهين صاحب -اسی ھاو*س کے* آنریبل سبیر ھیں۔ ا*س* کے چهرمین - روپهه لیا اور ولا سرکار مے مانکنے گئے بد قسمتی یا خوش قسمتی ہے مجھے اس کواپریڈو سوسائٹی کے حسابات دیکھلے یہ لگا دیا ۔ میں نے دیکھا کہ ابھی مشیلی آئی نہیں ہ چوده لاکه اس کی قیست رکه لی گئی -اور کوئی آرةر نهین ، کوئی مشیلری نهیں کوئی روپیہ دیا نہیں – نه سرکار نے نه کواپریتو سوسائٹی نے اور اس کا ۱۰ پرسیدت کمیشن کا اینے ناسوں یر جمع کر لیا ، اینا شهر جمع کر لیا دس دس هزار ۲ - میں کیا بھاکا ھوا آفیسو کلسرنة کے پاس اور کہا بابا -آگے روپیم نه ديس - ليکن چونکه ولا سرکار کے منظور نظر تھے ، اس کے دوسرے ممہران بھی سرکار کے منظور نظر تھے انہوں نے کہا لکھ آکر دو تاکه فمعواری تمهارے اوپر آئے اور مقدمه چلایا مائے - میں نے ملطور کر لیا -

5 P.M.

کیونکه میں یه سنجهتا هوں که اس بچی جهل میں رهنے سے چچھوٹی جهل میں رهنے سے چچھوٹی جهل میں دهنے سے کیوبی نقصان ده نهیں قدیدہ عصد نه کیدہ ہے ، ایس محصوب کے سواد بوس کے راج مهں اللہ حدی بھی خوشی نہیں آئی ۔

[شرى عبد*ا*لغلى]

مطابق کام نہیں کو رہا ہے تو اس سے
پہلے ہی ہم لے لینکے جو وقت اس
کے لئے مقرر ہوگا – لیکن مجھے در
یہ ہے کہ اگر اس میں کسی بھولے
بھٹکے ایسے انسٹی تیوشنس کو یہ
قرض دے دیلکے جو سرکار کے منظور
نظر نہ ہرں تو اس کو برباد کرنے کی
کوشش نہ کریں – کیونکہ اختیارات
وسیع ہوتے ہیں اور رسیع ہوئے ہی
وسیع ہوتے ہیں اور رسیع ہوئے ہی
وسیع ہوتے ہیں اور رسیع ہوئے ہی
دوییہ ردی کی ٹوکری میں پہیلکا جا
میکا ہے – کیوں کہ وہ آخر کروروں
رویعہ کا کام ہے جو آپ کرنے جا رہے
میں – اس میں احتیاط ضرور ہوئی
جاھیئے میں مانتا ہوں –

وائس چهر مين صاحب - مهن ایک ذاتی عرض کیا جاهتا هوں -ولا ينه هي كه جب جو - اين - لائي اور همارے محصوب نیٹا کا آپس میں بهار هوا تو پنج شیل کا نعری برا لکا اور پنچ غیل کے نام پر انڈسٹریاں بھی بن گئیں - کوآپریٹیو سوسائٹیاں بھی بن كئيں - اور نه جانے كيا كيا بي کیا ۔ ایک پنیج شہل کوآپریٹو بلی جس کا منجهے ذاتی علم ہے - کس کو خوشی نہیں ہوتی ہے کوآپریالو کے نام پر - اس سے کسان کا سارا کلیان هونے والا هے - انہوں نے وائس چیر میں صاحب - سرکار سے کجے رویدہ لیا اور لیا یہ کہکر کہ ہم ہوے زور سے اپلی کوآپریٹو سوسائٹی کے ذریعہ . . . میں نے ایک دن بھی منصسوس نہیں کیا که سرکار تهیک طرف جا رهی ہے ۔ مهرم کہانے کے ہاوجود تین لاکھ روپہم دے دیا - نتیجه کیا ها، - لاعد يه هوا كه وه قرامه آخير كب تك چل سکفا تها جس چیز کی سان بلیاد هي ۽ يسم الله هي فلط هو. ولا کهان تک چل سکتی ہے آخر انہیں ایک آهمی کو بیتهانا پرا جو حساب کتاب کو دیکھے ؛ اپلی السمت کو روائے ہ سرکار کی قسبت کو روئے اور پبلک فلڈ کے بارے میں روئے کہ کس طرح برباد هو رها هے - مهن فرض کرنا چاهتا هون که آپ جن انستی تهوشنس کو دیائے جا رہے میں ان کے اوپر ناتاہ رکهیں که یه جو روپیه دیا جا رها ہے ہوے ھی نیک کام کے لئے دیا جا رہا اور کسانوں کے نام پر دیا جا رہا

SHRI BHUPESH GUPTA: We may continue tomorrow.

THE VICE-CHAIRMAN (SHRI M. P. BHARGAVA): He is finishing.
आप खत्म कीजियें पांच बज चुकें हैं।

 کھھلگے بہیں بولنے کے لگے تک میں نہیں بولونکا ۔

उपसभाध्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाद भागंव) : श्राप ३२ मिनट बोल चुकें हैं । - مرى عبد الغلى - يه صحيم هـ

† [अ: ग्रब्दल गनी (पंजाब) : वाइस चैयरमैन साहब , इस से पहले कि भ्रानरेबिल मिनिस्टर साहब को मुबारक बाद दूं मैं यह कहना चाहता हूं कि दूध का जला छांछ को भी फुंक मारमार कर पीता है। किसानों के जितने टढ़े प्राब्लम्स हैं उतने ही नाजक भी हैं भीर उसका कोई न कोई इलाज होना ही चाहिय । चंद खिलौनों से उसको बहलाया जाय धीर उसकी मश्किल हल हो जाय एसा होने षाला नहीं है। जब मैं कांग्रेस की जन्नत से निकला नहीं गया या तो नागपूर कांग्रेस में मैंने एक संशोधन दिया कि ग्राली प्लानिग कमीशन की वजह से यह सारी मुसीवत आई। जब मैं खड़ा हुआ तो सब लोगों ने मजाक किया और कहा कि इतने बड़े प्लानिक किम-शन पर जिसके चेयरमैन मुल्क के महबूब नेता पंडित जवाहरलाल नेहरू हैं ये मियां जीवन देहाती का बेटा श्रव्दल गनी इतनी जबान-दराजी करता है और कहता है कि इनकी इल प्लानिंग की वजह से यह सारी मुसीबत भाई। जब वह लोग हसे तो मैंने कहा कि इस में हंसने की क्या बात है, जब हकीकत मालूम हो जायेगी तब तुम रोग्रोगे कि मैं जो कुछ कह रहा हं, वह ठीक कह रहा हं।

में सरकार की नीयत पर कोई शको-श्रुवाह नहीं करता । उनकी नीयत यह है कि देश फले-फूले और देश का बड़ा नाम हो, लेकिन उनकी अक्ल में कहीं न कहीं फ़ितूर

^{†[]} Hindi transliteration.

[श्री म्रब्दुल ग़नी]

जरूर है। मैंने यह कहा कि आपने हमारी स्टेट पर बड़ा रहम किया भीर करीबन दो सौ करोड रुपये भाखड़ा डैम के लिये, जो किसानों के लिये नेमत साबित होगी घौर इंडस्ट्रीज के लिये बरकत का बाइस होगी, दिया है। हम ममनुन हैं। लेकिन भ्रापने यह नहीं सोचा कि जब हम इतना बड़ा एक डैम बनाने जा रहे हैं, जब हम नित नई नहरे भीर सड़के निकालते जा रहे हैं, तो ऐसी मुश्किल नहीं भ्रापायेगी; ग्रगर वर्षा ज्यादा हो जाये ग्रीर पानी की निकासी म हो-जो कूदरती निकासी है, वह बन्द किये जा रहे हैं--तो नतीजा क्या होगा। नतीज। यह हुम्रा कि तीसरी योजना में भी यह गलत कदम उठ रहा है। पहली बूसरी योजना में तो चला ही है । हमारी पंजाब की सरकार की ६० लाख एकड जमीन जिसमें ६५ लाख एकड़ जमीन वह है, जो जरई एग्रीकलचरेबिल है, सेम की नजर हो गई। क्योंकि ग्रापने पहली योजना में--में सिर्फ अपनी स्टेट का जिक कर रहा हुं; इसलिये किहर एक अपनी-श्रपनी स्टेट के बारे में सोचता है-सवा करोड़ रुपया रखा ड़ेनेज के दे लिये भीर उसमें से भी तीन जिलों को वह दिया गया, बाकी जिले छोड़ दिय गये। नतीजा क्या हम्रा कि जब पहली वर्षों हुई, तो तीस लाख एकड जरई जमीन पलड की नजर हो गई भीर तीस करोड़ रुपये की फसल जो तैयार थी. वह जाती रही भीर सात करोड़ रुपये के बकानात गिर गये । ग्राप कहेंगे यह तो भगवान ने वर्षा की इसलिये इसका जिन्ह क्या करना । क्या सरकार इसलिए होती है कि जो काम अच्छा हो, वह तो अपना भौर जो गलती हो जाये वह भगवान की इच्छा-कि भगवान ने ऐसा चाहा, इसलिये हम क्या करे। ध्रगर इस पर भी बस हो जाता धौर सरकार किसान के लिये, जिसके लिये यह बिल ना रही है, उसकी भलाई के लिये कुछ भी सोचती कि ग्राइन्दा कैसे इसका इलाज हो, तो ४५ के बाद ४७ में भी जो हम्रा कि झटठारह लाख एकड जमीन भीर गई, घह न जाती।

फिर भी आपने नहीं रोका और कुछ सोचा नहीं भौर भ्रब कह रहे हैं कि १५ करोड़ रुपये खर्च करेंग चार सौ मील लम्बी देन बनाने के लिये। मेरे अर्ज करने का मतलब यह है कि धाप यह नेक कदम उठा रहे हैं; में मानता हूं कि किसान का गला इंतिहाई खराब है, जिसका आपरेशन होना चाहिये लेकिन आप-रेशन के लिये साधन नहीं है, श्रीजार नहीं हैं भौर इतना रुपया नहीं है कि उसका एकदम से श्रापरेशन हो जाये। उसको इंजेक्शन देने के लिये भी सरकार के पास पैसा नहीं धगर उसको प्राप एस्त्रों भी खिलायेंगे तो, मैं यह नहीं कहुंगा कि मै इसके लिये मुबारक बाद नहीं देता। श्राप किसान के गले का इलाज कर रहे हैं, तो ऐसा नहीं है कि मै ग्रापको मुबारकबाद म दुं। में श्रापको मुबारकबाद दूंगा श्रीर जरूर दंगा कि यह किमान ने लिये ग्राप एक **भ**च्छी योजना भौर एक भच्छा बिल हाउस 🕏 सामने ना रहे हैं।

में, वाइस चेयरमैन साहब, अर्ज करूं कि यह कारपोरेशन जो है, उसके कई फंक्शन हैं। श्राप किसान की भलाई के लिये पोल्टी को भी तरवकी देना चाहते हैं. एनीमल हस्बेंड्री को भी तरक्की देना चाहते हैं, डेरी को भी तरक्की देना चाहते हैं, यह बहुत भच्छी बात है । मगर इसके पर्दे में वे लोग, जिनका एग्रीकलचर से कोई ताल्लुक नहीं है, वह होशियारी से यह अपया न ले जायें, यह देखना सरकार का काम है। मैंने कहा था कि दूध का जला छाछ को भी फूंक-फूंक कर पीता है। तो हमने अपनी जो योजनाम्रों में यह रखा था कि सरकार की तरफ से फ़ार्म्स बनायेंगे, ताकि उनको देख कर किसानों को खुशी हो ग्रौर जिस तरह से फ़ार्म्स सरकार बनाये श्रीर जितनी ईल्ड पर एकड़ वह बढाये उस से किसानों को एन्करेजमेण्ट हो, लेकिन मैने देखा कि मैन इन पावर ने ग्रपने रिश्तेदारों की निकम्मी जमीन को खरीद लिया और सरतग में प्राज भच्छे फार्म्स की जैसी मिसाल कायम है, वह कायम नहीं हो सकती। वहां हुआ यह है कि बेदर्वी के साथ निकम्मी जमीनों पर रुपया खर्च किया गया भीर उसका नतीजा यह हुआ कि सालाना लाखों रुपया उन पर खर्च पड़ने लगा। वैसे ही इन निकम्मी जमीनों पर करोड़ों रुपया इस नाम पर खर्च कर दिया गया कि हम किसानों की भलाई करना चाहते हैं, हम हिरजनों की भलाई करना चाहते हैं।

श्रभी तीन दिन की बात है कि जब सरकार ने जवाब दिया था कि वेस्ट लेंड को काम में लाने के लिये भीर गरीब मजदूर श्रीर टेनैट्स को श्रीर हरिजन को श्रीर शिडल्ड कास्ट को भ्रपनाने के लिये भीर उसके दिमाग में यह बात लाने के लिये कि वह इस मुल्क का मालिक है, वह धरती का मालिक है, उसको जमीन दी जा रही है श्रौर पांच सौ रुपया दिया जायेगा । श्रव कौन समझाये इस सरकार को कि अगर यह सरकार, अपने तौर पर लाखों रुपया खर्च करके. जिसकी फिगर्स में दे सकता हं श्रीर में रे पास जिसकी फिगसं हैं. जिस जमीन को सरकार रिक्नेम कर नहीं पाई ग्रीर ग्रगर तीन लाख एकड जमीन ठीक थी, तो म्राठ लाख एकड जमीन खराब हो गयी, यानी सरकार कुछ नहीं कर पाई, तो गरीब पांच सौ रुपया में क्या कर पायेगा ? क्या यहीं इलाज है एग्रीकल्चर को तरक्की देने का; किसान की हालत को बेहतर बनाने का ? वाइस चेयरमैन साहब, मैं कहता हूं कि यह बिलकुल गलत है। यह रुपये को जाया करना है; क्योंकि जब तक किसी को ग्राप काफी रुपया नहीं देते उसको भ्रच्छी जमीन नहीं देते, तब तक वह कुछ नहीं कर सकता। मैं श्रापको एसी दसों मिसाल दे सकता हूं कि एक हरिजन बेचारा जहां श्राबाद किया गया, वहां उसके पास जो थोड़ा बहुत जेवर था, उसको भी बेच कर वह कुछ नहीं कर सका।

वह जमीनें ही ऐसी थीं कि बाबा श्रादम के वक्त से उनको कोई ठीक नहीं कर पाया, तो उन बेचारों के बस में यह कहां था कि वह उनको ठीक कर लेते? नर्ताजा यह हुआ कि वह उजड़ते गये, उजड़ते गये भीर श्राखिर में बिलकुल उजड़ गये, बजाय इसके कि वह श्राबाद हों। मैं इसलिये भापके नोटिस में ये बातें ला रहा हूं, ताकि इसका कोई उपाय भाप सोचें, कोई इलाज भाप सोचें।

गीयबल्स की तरह झुठ बोलना भी कभी-कभी देश के हित में होता है। मैं नहीं कहता कि लोगों का उत्साह बढाने के लिये भ्राप यह नारा लगायें कि हमारी पैदावार बढ़ रही है-लगाइये, जरूर लगाइये। मगर मेरे पास यहां कई गवर्नमेंट की छापी हुई, मुख्तलिफ किताबें हैं-कोई स्टेटिस्टिक्स की हैं, कोई प्लानिंग कमीशन की तरफ से हैं, कोई क्वार्टरली रिपोर्टें हैं। इन पांच-छ: किताबों की फिगर्स देखिये। दशहरे में हम दस सर सना करते हैं, लेकिन यह सरकार की जो किताबें मेरे हाथ में मौजूद हैं, उनके बारे में कूछ ज्यादा कह कर मैं ग्रापका वक्त जाया नहीं करूंगा। सरकार चाहे तो उनको ले सकती है। वैसे सरकार की छापी हुई है, मेरी छापी हुई नहीं हैं। लेकिन इतना मैं अर्ज करूंगा कि उनमें एक दूसरे की फिगर्स महीं मिलती हैं। उनमें लाखों टन का फर्क है दो-चार टन का फर्क नहीं है कि यह कह दिया जाता कि इधर-उधर से गलती हो गई। बहरहाल मैं श्राप के नोटिस में यह लाना चाहता हूं कि पंजाब में हमारी पैदावार बहुत भ्रागे गई। लेकिन किस ढंग से भागे गई, देखना ग्रापके यह है । श्रंग्रेज कुछ इलाकों में फौजी भर्ती करने के लिये उनके साथ सौतेली मां का सूलक करता था। यह हरियाणा के इलाके, हिसार, रोहतक, गुड़गांवा, करनाल और राजस्थान भौर इसी तरह से उधर जेहलम, मियावाली

[श्री ग्रब्दुल गती]

सरगोधा- उनके साथ वह इस लिये अच्छा सूलक नहीं करता था कि ग्रगर उनकी खेती-बाड़ी ग्रच्छी हो गई तोवे ग्रपने बच्ची को हजारहा मील दूर लड़ने के लिये नहीं भेजेंगे। लेकिन भ्रापकी सरकार के दिमाग में ऐ सी बात नहीं थी। बात यह थी, वाइस चैयरमैन साहब, कि जो लोग उस वक्त बरसरेइक्तेदार थे चाहे, नवाब सिकन्दर हयात हों, चाउ नवाब खिजर हयात हों, चा हे कोई और हों, सब का रुख जो या वह लाहौर डिवीजन स्रोर रावलपिण्डी डिवीजन की तरफ था। चूंकि जब तकसीम हुआ मल्क बदकिस्मती से, निकम्मे लोगों की वजह से, जो दूरन्देश नहीं थे उनकी वजह से, चाहे वह भ्रपने हों या बेगाने हों उन्होंने टू नेशन की थियोरी का नारा लगाया, हमने उसको भ्रपनाया गांधी जी की इच्छा के खिलाफ .

उपसभाष्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाद भागंव): गनी साहब, ग्राप बिल से भटक गये हैं।

श्री भ्रज्वुल गनी: बिल्कुल नहीं; मैं यह कह रहा हूं कि किसान के नाम पर जो नहरें बनी थीं वह सबकी सब उधर रह गईं भ्रोर तकसीम के बाद हमारे पास कुछ नहीं रहा।

े श्री बी॰ ग्रार॰ भगतः: यह नहरों की बात नहीं हो रही है यहां।

श्री ग्रब्दुल गैनी: यह हो रही है किसान की बात। भगर श्रापकी समझ में नहीं श्राता तो मैं समझाने से रहा क्योंकि मैं बहुत कम पढ़ा लिखा हूं भीर श्राप बहुत ज्यादा पढ़े लिखे हैं।

मैं कह रहा हूं कि किसान के नाम पर उस वक्त भी यह हुआ था कि हरियाणा को बिल्कुल तबाह ग्रीर बरबाद कर दिया था। किसान के नाम पर ही ग्राप यह बिल ला रहे हैं। वाइस चैयरमैन साहब, तरक्की जरूर हुई है। सिर्फ हरियाणा में जहां साढ़े चार मन होता या वहां भ्राज भ्रद्वारह मन से ज्यादा होता है। बल्कि हिसार में तो साढ़े तीन मन की बजाय म्रट्ठाइस मन हो गया, थानी म्राठ गुना हो गया । भ्रब क्यों यह हुआ ? इघर तो नहरें थीं नहीं। प्राप कहेंगे कि हमने नहरें निकालीं, हमने किसान के लिये दो अरब रूपया खर्च किया, इमलिये हुग्रा। राजस्थान भी गुलजार बन रहा है और हरियाणा भी । तकरीबन छः गुनी पैदावार ज्यादा हुई है। लेकिन याद रिखये कि इसकी एक हद है। जमीन रवड़ नहीं है कि जितनी चाहे खींच लें, ग्रगर वह बिगड़ती जायेगी तो फिर ग्रापका यह कारपोरेशन क्या करेगा ? जो कारपो-रेशन भ्राप बनाने जा रहे हैं उसके लिये मुबारकबाद देता हूं क्योंकि श्राप किसानों के लिये भलाई कर रहे हैं। लेकिन यह बात भ्रलग है कि यह इलाज सही या गलत है। श्रीर में कहंगा कि गलत है और पूरी जिम्मेदारी के साथ कहूंगा । मैं क्यों कह रहा हूं, इसलिये कि ग्राज ही हमारे काबिल तरीन मिनिस्टर मिस्टर पाटिल यह कह रहे थे कि जहां कलेक्टिव फार्मिंग भ्राई या जहां सरकारी फार्म बने वहां उनकी ईल्ड एक फरद के मुकाबले में, एक प्राइवेट भ्रादमी के मुकाबले में कम है। मैं यह नहीं कहता कि म्राप को-भापरेटिव फार्मिंग न कीजिये। भीर यह भी नहीं कहता कि भ्राप यह इंस्टीटयुशन न बनाइये, लेकिन इन इंस्टीटयूशन्स के मायने ग्रगर यही है कि जो मैन इन पावर है वह श्रपने श्रादमियो को फायदा पहुंचाने या गस्ता निकाले, तो यह ग़लत होगा । यह कतई ग़लत होगा। ग्राप इन्क्वायरी करा कर देख लें, जो इंसाफ कर सकें उनसे इन्क्वायरी करा के भ्राप देखें, तो आप पायेगे कि कोआपरेटिव के नाम पर होशियार म्रादिमयों ने इस तरह से पिंक्लक फंड का रुपया ले लिया घीर जो सरकार की

नीयत थी उसको धक्का लगाया । मै यह नहीं कहता कि उन्होंने सरकार की जानकारी से नहीं लिया या घोखें से ले लिया । होशियार श्रादमी कोग्रापरेटिव के नाम पर रुपया ले गये। हाउसिंग के नाम पर कोम्राप-रेटिव बना दी। टांसपोर्ट के नाम पर कोन्नाप-रैटिव बना दी। ग्रब ग्राज ग्राप का यह बिल धाया है। बड़ी खुशी की बात है। जो कुछ भी है ठीक है। भगवान की यही इच्छा है। किसान के नाम पर भव यह भी हो रहा है कि जो भ्रापकी पैदावार है उसको हम इंश्योर करेंगे। बड़ी मुबारक बात है। इंडस्ट्री के लिये जो श्रापने फाइनेंस कारपोरेशन बनाया था तो इंडस्ट्यिलस्ट ग्रपने इंटरेस्ट का काफी षयान रख सकते हैं (Time bell rings.) जैसी भ्रापकी इच्छा । मैं बन्द कर दंगा ।

उपसभाध्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाद भागंव) : ग्राप खत्न करिये ।

श्री ग्रब्दुल ग़नी : लेकिन में यह फहना चाहूंगा कि यह एक मसला ऐसा है जो कि एग्रीकल्चर का है ग्रीर काफी से ज्यादा श्रहम है। मैं श्रप से रिक्वेस्ट करूंगा कि यह मसला हमारी तवज्जो का माहताज है। क्यों मोहताज है? इसलिये कि भ्राज किसान के मायने भारत है श्रीर भारत के मायने किसान है, क्योंकि ८० फी सदी से ज्यादा वह लोग है जिनका एग्रीकल्चर के साथ वास्ता है। लेकिन मल्क की फाइनेंसिज में उनका क्या हिस्सा है ? मै ग्रगर यह कहूं कि ग्राटे में नमक के बराबर है तो ग़लत नहीं कहूंगा, क्यों कि उनमें से दो फी सदी ऐसे है जो कि ३० फी सदी जमीन के नालिक है। इसलिये में यह भर्ज कर रहा था कि यह जो बिल ग्राप ला रहे हैं वह बड़ा अच्छा बिल है, लेकिन काश कि भ्राप बीमारी को समझें। भ्रगर मैं भ्रापकी जगह होता तो मैं यह सोचता कि किसान क्या ं चीज है। जब मैं यह कहना हं कि मैं 1280 RSD-7.

भ्रापकी जगह होता तो कई साहबान को बड़ा गुस्सा आता होगा और सोचते होंगे कि खदा गंजे को नाखन न दे, लेकिन फिर भी में कहता हूं कि श्रगर में श्रापकी जगह होता तो मैं सोचना कि किसान की प्राब्लम क्या है। इसकी पहली प्राब्लम यह है कि उसके पास जो जमीन है वह छोटी-छोटी जमीन है श्रीर उसकी हालत ऐसी नहीं है कि वह इसका फायदा उठा सके। सर छोट्राम कहा करते थे कि यह जो बनिया है, यह मारता है, लटता है, यह बड़ा सुदखोर है. इसलिये हम कोन्नापरेटिव बैंक बनायेंगे ।

उपसभाध्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाद भागंव) : ग़नी साहब, ऐसा है कि एग्रीकल्चर के ऊपर बोलने का और मौका होगा, प्रभी श्राप एग्रीकल्चर रिफाइनेंस कारपोरेशन की बात करिये।

भी प्रब्दुल ग्रनी: ग्राखिर यह ग्राप बिस किसलिए बना रहे है, इसलिए न कि एग्रीकल्चर को तरक्की देंगे। मैं इसी के अन्दर हं। एक कदम भी बाहर जाऊं तो जैसा भी भ्राप चाहें करें । मैं तो अ।पका बड़ा भ्रदब करता हं, लेकिन मुझे यकीन है कि ग्राप यह देखेंगे कि मैं इसी के बारे में कह रहा है। श्राप जो बैंक के डाइरेक्टर वर्गरा लेंगे, वह जिनको मर्जी हो ले लीजिएगा, मुझे उससे बहस नहीं है, लेकिन यह देखिए कि किसानों की मिक्कल क्या है। उसको हल कीजिये।

बाइस चैयरमैन साहब ! कल मेरे पास दर्जनों बहन भाई रोते हुए धाये भौर उन्होंने मुझसे अपनी बात कही । दिल्ली से २४ मील के फासले से वह भाये, उन्होंने कहा कि एक-एक गांव के जिम्मे तकाबी का ३० हजार रुपमा है। वह पांच गांव के भे

[क्री ग्रब्दुल गनी]

बेकिन पांच साल से सरकार यह इंतजाम नहीं कर पाई, है कि उनके यहां पानी का जो दलाव है वह ठीक हो। वह इसी वजह से कि वह इसरे इलाकों से प्राता है भीर वहां में भागे भ्रागे नहीं निकलता है। निकलता इसलिए नहीं है कि उसका ताल्लक पंजाब, राजस्थान भीर यु० पी० तीनों के **ड़े**न्स से है। तीनों में **यिल** कर सयझीता होता नहीं है भीर फैसला होता नहीं है। तो मुझे याद भ्राया कि सर छोट्राम कहा करते थे कि यह बनिये बड़े खराब हैं, लेकिन बनिया खराब था, सूद लेता था, जान तो नहीं लेता था। तो इस तरह की जो बरबादी करने जा रहे हैं उससे कैसे काम चलेगा ? किसान क्यों घपनी जिल्लत कराये, हवालात में जाये श्रीर ग्रफसरों की गालियां खाये? तो अगर मै श्रापकी जगह होता तो बजाय इसके कि टेक्टर धर्म (र धादिमयों को महैय्या करता, बड़े बड़े जो लोग हैं उनको देता, ट्रैक्टर तो सरकारी रखता और मौसम के मुताविक जहां जहां जरूरत पडता सब की जमीन पर उसकी बलवाता ग्रीर उनसे नामिनल किराया लेता। धाप कहते हैं कि ट्रैक्टर फरीदाबाद में बन रहे हैं, मद्रास में बन रहेहैं, फलां जगह बन रहे हैं---ठोक है बनाइये । बड़ी मुबारक बात है लेकिन जो गराब ग्रादमी है उसके वह कुछ काम तो भ्राये। तो भ्राप एग्रीकल्चर के लिये फाइनेन्स कारपोरेशन बनाने जा रहे हैं। नेकिन में कहंगा कि यह जो इन्स्टीट्युशन निगाहे उनको किस पर होती है। तो जो मैं कह रहा हं उससे इसका ताल्लुक है, सीधा-साधा ताल्लुक है। ग्राप जानते हैं कि छोटे-छोटे किसानों कीं बहुत बड़ी भक्सरियत है श्रीर ६० परसेंट बह हैं जिनके पास ५ एकड़ से भी कम जर्मान है। तो क्या वह इसका फायदा उठा सकेंगे ? भगर भ्राप ऐसी इन्स्टोट्युशन बना रहे हैं जिससे कि उसकी जमीन में भी हल **च**ला सकते तो ठीक होता ग्रोर जो उनको मच्छे बीज की जरूरत है वह उनको दे सकते तो ठीक होता ।

मगर प्राप ऐसी ही इन्स्टोट्युशन बना रहे हैं कि वक्त पर उसने खेत में खाद डाल सकें म्रांर जब फसल हो जाये तो म्राप उससे कहें कि इतना रुपया सरकार की तरफ से खर्च हम्रा था उसको दे दो. तब तो ठं.क होता । भगर इतना करते थ्रार कहते कि सरकार की फार्मिंग मान लो तो उससे कोई नुकसान नहीं, बगर्ते कि उसको भं भ्राप टेनेंट मान लें। इसका ५० फी सदा तो मिलेगा. कोई फायदा तो होगा, लेकिन इस वक्त यह ५० लाख रुपये तक को एक लिमिट श्रापने रखी है। ठीक है, भ्रच्छी बात है, कोई हर्ज की बात नहीं है। किसान को इसका फायदा पहुंचेगा । मैं श्रापसे अर्ज करता हूं मुझे श्रापका नीयत में कोई शुबहा नहीं है लेकिन तजुर्बा है कि इस रुपये को किस बुरो तरह से मिसयुज किया जाता है। खुफा हो गये थे, भूपेश गुप्ता ने कही जिक्र कर दिया राजकुमारी श्रमृत कौर जो का, हमारे भाई मुरारजी देसाई खुफा हो गये। खफा क्यों होते हो ? भाखिर यह तो हाउस है । इसमें भ्रगर मुरारजी देसाई को यह हक है कि वह चर्ची करें तो दूसरा भी कर सकता है चाहे उनका प्राइवेट मामला है चाहे उनकी पार्टी का मामला है --- उसको वह लायें फिर सुनना पड़ेगा। तो फिर सुनने में श्रापको ऐतराज क्यों है ? वह तो ऐसा कहते हैं यह नहीं होना चाहिए, लेकिन यह सब का हाउस है, यहां सब मिले-जुले बैठे हैं ग्रपनी ग्रपनी पार्टियों को ग्रपनी ग्रपनी स्टेट को भ्रपने भ्रपने इलाके को रिप्रेजेंट करते हैं। तो मैं यह कह रहा था, यह गोल्ड की बाबत कहने लगे कि वह कल आ जाता । आप कि किसान बेचारा खासा खासा जो पैदावार रहे हैं वह क्या छोटे किसान की है ? मैं कहता हं कि भाप छोटे किसान ग्रार अपने साथ भी ग्रन्याय करते हैं। उसकी पैदावार में इतना इजाफा नहीं है, जितना भ्रापकी पैदावार में हुआ है। जहां उसकी पैदावार में इजाफा हुआ है वहां भापने साधन अच्छे करने की कोशिश की है। यह भी भ्रच्छा साधन है बशर्ते कि इसका इस्तेमाल सही हो । इससे कही छोटे किसानों का कोम्रापरेटिव नहीं बन पायेगा । इसके लिये भ्रापने श्राज तक बड़े नारे लगाये. लेकिन उसका फल ग्रापको नहीं मिला । इसलिए कि वह उन बेचारों के बस की बात नहीं है। श्राप ऐसा रास्ता निकालिये जिससे उसकी सही मदद हो और सही मदद यह है कि भाप उसके हल का बन्दोबस्त करे बजाय इसके कि भ्रमीर भ्रादिमयों को भ्राप ट्रैक्टर हैं। श्राप श्रपनी पंचायतों को दें, चाहै श्रपने ब्लाक्स को दें, घहे उनको सरकारी मुलाजिम रखें-जैस। भ्रापक। इच्छा हो, वह रुपया उस तरह लगायें, जिससे उनके हल ग्रच्छे चल सकें । तो उनका फायदा होगा । लगाइये, पम्पिंग सेट लगाइये वरना पांच एकड वाले के बस में यह नहीं है कि वह भ्रापको बिजली का फायदा उठा सक, वह ग्रापके नारे का फायदा उठा सके। जो श्राप कारपोरेशन में बनाने जा रहे हैं वह उसका फायदा उठायेगा, ऐसा होने वाला नहीं है।

मैं महसूस करता हूं कि हमें इस मसले को हल करना हो। है। क्यों हल करना है, क्यों कि उसमें भी हमारा घरबों रुपया सिफं खाने की चीजें मंगवाने पर फ़ारेन एक्सचेंज में खाया होता है। इसको हमें हल करना है। लेकिन हल ऐसा तो न करों जैसा धापने खाज तक किया। धापको सफलता नहीं हुई चाहे ग्राप ग्रपने दिल में कितने ही खुश क्यों न हों, क्योंकि ग्राप छोटे किसानों की हालत को बेहतर नहीं कर सके। घोर मगर छोटे किसानों की हालत को बेहतर नहीं होगी तो ग्राप ही जानते हैं कि ग्रापके ये नारे—जो ग्रापने उनकी कोमापरेटिय पंचायत का

लगाया, या कभी भ्रापने उनकी कसल को इन्द्योर करने का लगाया धीर आज वह कारपोरेशन का नारा लगा रहे है-ये नारे नारे रह जायेगे वयोकि बीमारी बहुत बड़ी है भौर उसके इलाज की तरफ भापने ध्यान नहीं दिया । भापका ध्यान सिर्फ यह है कि भाप पापुलर रहें । भ्रापकी गद्दी महफ्ज रहे। खुदा करे भ्रापकी हजारो वर्ष तक गद्दी चले । मगलों की पौने चार सौ बरस चली, भंग्रेजों की डेढ सौ बरस चली भौर श्रापकी हजारहा बरस चले, हमें कोई दु:ख नहीं है । लेकिन किसान के लिये यह तभी मुकीद होगा जब यह रुपया किसान के हित में खर्च होगा वरना भ्रापने जो ढंग बनाया है वह समाजवादी है, मैं नही भानता । बोर्ड मे जो नुमाइन्दे श्रायेगे वह जनता की भ्रगवाई करेगे, मैं नही मानता । वह किसान की नहीं करेंगे, वह सरकार की रहनुमाई करेगे, सरकार की नुमायन्दगी करेगे। मैं उनकी शान में कोई गुस्ताखी नहीं करता । बह मोम की नाक की तरह उसको कर देंगे जिस तरह सरकार चाहेगी वैसा कर देंगे। सरकार क्या चाहेगी ? भ्राखिर सरकार के पिछले कारनामे हमारे सामने हैं। किसान के नाम पर जो जो बात उसने की है वह हमारे सामने है इसलिए मैं मुबारकबाद तो दूंगा लेकिन इस शर्त के साथ कि अब तो बाज आ जाये, बहुत कर लिया बहत हो चुका। किसान की हालत को बेहतर बनाने के लिये भ्राप को कदम उठाना ही होगा। किसान के साथ जो टेनेन्ट काम करता है, जो हरिजन भाई काम करता है, उसकी हालत को बेहतर बनाने के लिये ग्रापको कुछ न कुछ करना ही होगा।

ग्राज ग्रापकी जो स्टेटिस्टिक्स हकारे सामने है, मैं मातम करता हूं, कितनी दिलेरी है ग्राज की दुनिया में कि यह किताब सरकार शाया करे श्रीर हर एक में उसको बोली जुदा जुदा हो। इसी तरह से यह बनने जा रहा है। मुझे इस बात की खुशी है कि इसमें काफी हकावटें भी ग्रापने रखीं। काफी एतिहात

[श्री ग्रब्दुल गनी] भी रखने की कोशिश की है। दफा २५ मे यहां तक कह दिया कि ग्रगर जरा भी हमे दिखाई पड़ेगा कि इस्टीट्यूशन अपने कौल श्रीर श्रपने इकरार के मृताबिक काम नहीं कर रहा है, तो उससे पहले ही हम ले मगे, जो वक्त उसके लिये मुकर्र होगा, लेकिन मुझे डर यह है, कि भ्रगर उसमें कोई भूले मटके ऐसे इन्स्टीट्यूशन को कर्ज दे देगे जो सरकार के मंजूरे नज़र न हों, तो उसको बरबाद करने की कोशिश न करे। क्योंकि इंब्ल्यारात वसी होते हैं भीर वसी होने ही चाहिएं । भ्रगर ऐसा हभ्रा, तो करोड़ों रपया रही की टोकरी मे फेका जा सकता है न्योंकि वह ग्राखिर करोड़ों रुपये का काम है जो भ्राप करने जा रहे हैं, उसमें ऐतिहात अरूर होनी चाहिए, मैं मानता ह ।

वाइस चेयरमेन साहब, मैं एक जाती अज किया चाहता ं । वह यह है कि जब चाऊ एन लाई और हमारे महबूब नेता का आपस में प्यार हुआ तो रंचशील का नारा बड़ा लगा और पंचशील के नाम पर इंड स्ट्रिया भी बन गई, कोआपरेटिव सोसाइटिया भी बन गई हैं और न जाने क्या क्या बन गया । एक पंचशील कोआपरेटिव बनी जिसका मुझे जाती इल्म है । किसको खुशी नही होती है कोआपरेटिव के नाम पर, इससे किसान का सारा कल्याण होने वाला है । उन्होंने, वाइस चैयरमैन साहब, सरकार से कुछ रुपया लिया धौर लिया यह कह कर कि हम बड़े जोर से ध्रपनी कोआपरेटिव सोसाइटी के जरिये

श्री विमलक्मार मन्नालालजी चौरड़िया : भूपेश गुप्ता जी ?

श्री श्रब्दुल गनी : नहीं साहब । इसी हाउस के श्रानरेबिल मेम्बर हैं उसके चयरमँन । रुपया लिया श्रीर वह सरकार से मागने गये । बदिकस्मती या खुशिकस्मती से मुझे उस कोग्रापरेटिव मोसाइटी के हिसाबात देखने पर लगा दिया । मैंने देखा कि ग्रभी मशीनरी भ्राई नहीं, चौदह लाख रुपया उसकी कीमत रख ली गई , श्रौर कोई श्रार्डर नहीं, कोई मशीनरी नहीं, कोई रुपया दिया नहीं, न सरकार ने न कोम्रापरेटिव सोसाइटी ने श्रीर उसका १० परसेट कमीशन का श्रपने नामों पर जमा कर लिया, श्रपना शेयर जमा **कर लिया १०-१० हजार का । मैं गया** भागा हुआ श्राफिसर कन्सर्न्ड के पास श्रीर कहा, बाबा श्रागे रुपया न दे। लेकिन चूकि वह सरकार के मन्जूरेनज़र थे, श्रीर दूसरे मेम्बरान भी सरकार मंजुरेनज्ञर थे, उन्होने लिख कर दो, ताकि जिम्मेदारी तुम्हारे ऊपर धाये धौर मुकदमा चलाया जाये । मैंने मंजर कर लिया । क्योंकि मैं यह समझता ह कि इस बड़ी जल में रहने से छोटी जेल में रहना कोई नुक्सानदेह नही है, क्योकि, गुस्सा म कीजिये, श्रपने महबूब के १६ बरस के राज में एक दिन भी खुशी नहीं भ्राई । मैंने एक दिन भी महसूस नही किया कि सरकार ठीक तरफ जा रही है। कहने के बावजूद ३ लाख रुपया दे दिया । नतीजा क्या हुग्रा ? नतीजा यह हुग्रा कि वह ड्रामा भ्राखिर कब तक चल सकता था। जिस चीज की सारी बुनियाद ही, विसमिल्ला ही गलत हो वह कहां तक चल सकती है ? श्राखिर उन्हें एक ग्रादमी को बैठाना पड़ा जो हिसाव किताब को देखे, अपनी किस्मत को रोये, सरकार की किस्मत को रोये घौर पब्लिक फंड के बारे मे रोये कि किस तरह बरबाद हो रहा है। मैं ग्रज़ं करना चाहता हूं कि ग्राप जिन इन्स्टीट्युशन को देते जा रहे है, उनके ऊपर निगाह रखें कि यह जो रुपया दिया जा रहा है बड़े ही नेक काम के लिये दिया जा रहा है भीर किसानों के नाम पर दिया जा रहा है।

SHRI BHUPESH GUPTA: We may continue tomorrow,

THE VICE-CHAIRMAN (SHRI M P. BHARGAVA): He is finishing.

ग्राप ख़त्म कीजिये, पांच बज चुके है।

श्री श्रब्दुल ग्रनी: श्रजं यह है कि कुछ उसमें फैक्ट्स एंड फिगर्स हैं जो मुझे रखने है। श्रगर श्राप इजाजत देंगे तो कल श्रासानी से रख सकूंगा श्रीर थोड़ा वक्त मुझे दे दीजियेगा उसके बाद श्रगर श्राप मुझसे कहेंगे नहीं बोलने के लिये, तो मैं नहीं बोलूंगा।

उपसभाष्यक्ष (श्री महाबीर प्रसाव भागंव): श्राप १३ मिनट बोल चुके है। श्री ग्रब्दुल ग़नी यह सही है, यह समस्या ऐसी है जो श्रापके रहम ग्रौर मेरी गुजारिश की मोहताज है। इसलिये मैं उम्मीद करता हूं . . .

THE VICE CHAIRMAN (SHRI M. P. BHARGAVA): The House stands adjourned till 11 A.M. tomorrow.

The House then adjourned at two minutes past five of the clock till eleven of the clock on Wednesday, the 13th March, 1963,